

บทที่ 2

ทฤษฎีเกี่ยวกับการบังคับโทษ แนวความคิด วิวัฒนาการ และประวัติความเป็นมาของการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขัง

ในบทนี้ ผู้เขียนจะอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษ และการบังคับโทษจำคุก แนวความคิดและที่มาของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง ตลอดจนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอันเป็นหลักการสากล เพื่อให้ทราบถึงที่มาและแนวคิดของการให้สิทธิแก่ผู้ต้องขังในด้านต่าง ๆ แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงข้อบกพร่องในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังของประเทศไทยต่อไป

2.1 วัตถุประสงค์ของการลงโทษ

เมื่อได้พิจารณากระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งระบบ ประกอบกับการกิจของกฎหมายอาญา จะพบว่ากฎหมายอาญาในส่วนสารบัญญัติจะทำหน้าที่เป็นกฎ กติกาของสังคมที่คนในสังคมทุกคนจะต้องเคารพและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยบุคคลจะต้องรับโทษในทางอาญาที่ต่อเมื่อได้กระทำการตามที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ เมื่อมีการกระทำความผิดอาญากฎหมายอาญาจะมีผลใช้บังคับได้จริงก็ต้องอาศัยกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในการดำเนินการ ตั้งแต่ในชั้นสอบสวน ฟ้องร้อง และในชั้นพิจารณา พิพากษา และบังคับโทษ ในขั้นตอนของการบังคับโทษจำคุกนี้ การจะดำเนินการตามคำพิพากษาของศาลที่ให้จำคุกเป็นระยะเวลาเท่านั้นเท่านี้โดยไม่มีสิ่งใดที่จะเป็นหลักประกันได้ว่าผู้ถูกดำเนินการบังคับโทษจำคุกตามหมายจำคุกจากศาลตามระยะเวลาที่ศาลกำหนดโทษไว้นั้น จะมีความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นหรือไม่ และจะไม่ไปกระทำความผิดอีกหรือไม่ อันจะยังให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลตามภารกิจในการให้ความคุ้มครองสังคม ปรามปรามและป้องกันการกระทำความผิด และภารกิจในการคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมาย และคุ้มครองคุณภาพของการกระทำ ดังที่ได้กำหนดเป็นภารกิจหลักที่สำคัญของกฎหมายอาญาหรือภารกิจของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแม้ว่ากระบวนการขั้นตอนของระบบทำการตรวจสอบความจริง จะสามารถพิสูจน์หาตัวบุคคลผู้กระทำความผิดหรือจำเลยมาลงโทษได้แล้ว หากกระบวนการยุติธรรม

ทางอาญาขาดขั้นตอนหรือกระบวนการของการบังคับโทษที่มีประสิทธิภาพ ก็จะไม่สามารถเป็นหลักประกันได้ว่าการจำคุกบุคคลดังกล่าวไว้ตามระยะเวลาที่ศาลกำหนดและพ้นโทษออกไปแล้วจะไม่กลับมาก่อทำความผิดซ้ำอีก การให้ผู้กระทำความผิดในหลายๆ ลักษณะมาอาศัยอยู่ในเรือนจำเดียวกันโดยไม่มีการแบ่งแยก และไม่มีการดำเนินการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามหลักของการบังคับโทษจำคุกนั้น จะกลายเป็นผลให้การที่นักโทษมาอยู่ร่วมกันนาน ๆ จะซึมซับและเรียนรู้พฤติกรรมซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นสถานการณ์ที่เรียกว่าเรือนกลายเป็นมหาวิทยาลัยที่สร้างอาชญากรออกสู่สังคม ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อคนในสังคมอย่างยิ่ง กับทั้งยังทำให้กระบวนการยุติธรรมในส่วนอื่นๆ เช่น ตำรวจ พนักงานอัยการ ศาล จะต้องทำงานมากขึ้นและซ้ำอยู่กับบุคคลเดิม อันเป็นการเสียเวลาเสียค่าใช้จ่าย งบประมาณที่ต้องเพิ่มสูงขึ้นและสูญเปล่า และสิ่งที่สำคัญคือปริมาณอาชญากรอาชีพหรือองค์กรอาชญากรรมก็จะมีมากขึ้นตามไปด้วย¹

การลงโทษ คือ การปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่ได้รับการปฏิบัตินั้นได้รับผลร้าย เนื่องมาจากการที่ผู้นั้นได้ปฏิบัติหรือทำการที่ฝ่าฝืนกฎ กติกาของสังคม โดยรัฐจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้าย การลงโทษเป็นรูปแบบหนึ่งของการป้องกันสังคมจากผู้กระทำความผิด ทั้งนี้ การป้องกันแบ่งออกเป็น การป้องกันทั่วไป และการป้องกันพิเศษ²

มาตรการบังคับทางอาญาที่มีวัตถุประสงค์เป็นการป้องกันทั่วไป (General Prevention/Generalprvention) คือ การลงโทษผู้กระทำความผิด ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 อันได้แก่ การประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน เนื่องจากเป็นมาตรการบังคับทางอาญาที่ใช้ข่มขู่มิให้บุคคลอื่นกระทำความผิดในทางเดียวกัน หรือกระทำเป็นแบบอย่าง อันจะเป็นการบังคับจิตใจของบุคคลทั่วไปที่คิดจะกระทำความผิดอย่างเดียวกันนั้น ให้ยุติความคิดนั้น ๆ

มาตรการบังคับทางอาญาที่มีวัตถุประสงค์เป็นการป้องกันพิเศษ (Special Prevention/Spezialprvention) เป็นวิธีการเพื่อความปลอดภัย ใช้เพื่อป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกลับมากระทำความผิดแบบเดียวกันซ้ำอีก และเพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการกระทำความผิดที่อาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชีวิตหรือทรัพย์สินของผู้อื่น อันอาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต วิธีการเพื่อความปลอดภัยเป็นทางเลือกที่ศาลสามารถที่จะสั่งให้นำมาใช้ควบคู่ไปกับการลงโทษหรือเลือกใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยมาบังคับใช้แทนมาตรการลงโทษทางอาญาได้ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อภารกิจหลักในการคุ้มครองสังคม และป้องกันการกระทำความผิดกฎหมายอาญา ทั้งนี้การเลือกใช้

¹ ธาณี วรภัทร์. (2553, น. 31). กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

² แหล่งเดิม.

วิธีการเพื่อความปลอดภัยอันเป็นมาตรการป้องกันพิเศษมาใช้ควบคู่ไปกับการลงโทษหรือแทน มาตรการลงโทษ ก็เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการใช้มาตรการบังคับทางอาญา กล่าวคือ

1) การป้องกันทั่วไป (General Prevention/Generalprvention) การลงโทษการกระทำที่ ละเมิดต่อกฎหมาย เพื่อให้ผู้กระทำความผิดทราบว่าได้กระทำในสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ และเพื่อให้ บุคคลอื่นทั่วไปเห็นว่าหากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น การกระทำนั้นก็จะไม่เป็นที่ยอมรับ บุคคลย่อม จะต้องได้รับโทษจากการกระทำที่ผิดต่อกฎหมาย

2) การป้องกันพิเศษ (Special Prevention/Spezialprvention) เป็นการป้องกันมิให้ผู้ ที่เคยกระทำความผิดกลับมาก่ออันตรายต่อสังคมได้อีกในอนาคต โดยการใช้มาตรการฟื้นฟูและ ป้องกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ที่ต้องรับโทษนั้นได้รู้สึกสำนึกว่าการ กระทำของตนเป็นการกระทำที่ผิด อันเป็นพฤติกรรมที่คนในสังคมส่วนใหญ่ไม่พึงประสงค์จะให้ เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น จึงต้องนำเข้าสู่กระบวนการแก้ไขพฤติกรรมมนุษย์เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่ไม่ดีขึ้นให้หมดไป³ โดยมีทฤษฎีการลงโทษที่สำคัญ ดังจะกล่าวต่อไปนี้⁴

การลงโทษทางอาญา คือ ผลแห่งความผิดที่ผู้กระทำจะได้รับเมื่อมีการฝ่าฝืนกฎ กติกาที่ รัฐกำหนดวางไว้ ซึ่งการลงโทษย่อมจะก่อให้เกิดความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน และเกิดความไม่พึง พอใจแก่ผู้ที่ต้องได้รับโทษดังกล่าว โดยนักวิชาการมีความเห็นว่าการลงโทษไม่ควรเป็นเรื่องที่ กระทำเพื่อการแก้แค้นผู้กระทำความผิดเพียงอย่างเดียว แต่ควรจะเป็นการกระทำเพื่อคุ้มครอง ผู้กระทำความผิดมิให้ถูกแก้แค้นจากผู้เสียหาย เนื่องจากการแก้แค้นกันเองย่อมก่อให้เกิดความไม่ สงบสุขในสังคม ดังนั้นการยับยั้งไม่ให้มีการกระทำความผิดที่กฎหมายห้าม การก่อให้เกิดความ ทุกข์ทรมานน้อยที่สุดทั้งต่อผู้กระทำความผิดและต่อผู้อื่นในสังคม การให้ผู้กระทำความผิดสำนึก ผิดในการกระทำของตน ตลอดจนการแสดงออกว่าสังคมไม่ยอมรับการกระทำความผิดนั้น⁵ ได้ทาง ทฤษฎีได้จำแนกวัตถุประสงค์ของการลงโทษออกเป็น 4 ประการ ได้แก่ การลงโทษเพื่อการแก้แค้น ทดแทน การป้องกันหรือยับยั้งการกระทำความผิด การทำให้ผู้กระทำความผิดไม่สามารถไปกระทำ ความผิดอีก และการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด⁶ โดยจะอธิบายถึงรายละเอียด ดังต่อไปนี้

³ แหล่งเดิม.

⁴ อุททิศ แสนโกสติก. (2515, 23 มีนาคม). *หลักกฎหมายอาญา : การลงโทษ*. อนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ.

⁵ Walker Aims of Punishment. (1971). pp. 48-65. อ้างถึงใน. ประธาน วัฒนาวณิชย์. (2546, น. 365). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประกายพรึก.

⁶ CMV Clarkson and HM Keating Criminal Law : Text and Materail. (London : Sweet & Maxwell, 1998). p. 26.

(1) การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน (retribution) ทฤษฎีนี้มีความหมายหลายประการ แตกต่างกันไปตามยุคสมัย โดยอาจหมายความว่า การแก้แค้น (vengeance) หรือการชดใช้ความผิด (expiation) โดยในปัจจุบันกลุ่มประเทศแถบตะวันตก โดยเฉพาะในสหราชอาณาจักร ให้ความหมายว่าหมายความว่า การที่ผู้กระทำความผิดได้รับการลงโทษที่เหมาะสมกับความผิดที่กระทำ (just desert) การติเตียน (censure) หรือการประณาม (denunciation)

ทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของ “การแก้แค้น” (vengeance)⁷ จะถือว่าการลงโทษเป็นการแสดงอย่างชัดเจนและยืนยันถึงความเกลียดชังที่มีต่อการกระทำความผิด และทำให้เกิดความชอบธรรมในการลงโทษ เพราะกฎหมายอาญามีพื้นฐานมาจากกฏศีลธรรม เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นอันเป็นการล่วงละเมิดศีลธรรมของชุมชน กฎหมายจึงได้ดำเนินบทบาทในเชิงสังคมบนหลักการที่ว่า เป็นความชอบธรรมทางศีลธรรมที่จะลงโทษผู้กระทำความผิด โดยรัฐจะดำเนินการลงโทษเพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ ดำเนินการแทนผู้เสียหาย ญาติ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการแก้แค้นกันเอง และสนองมโนธรรมของคนในสังคมที่ต้องให้มีการลงโทษผู้กระทำความผิด เนื่องจากเชื่อว่าการแก้แค้นเป็นสัญชาตญาณเฉกเช่นเดียวกับสัตว์ที่มักจะกัดตอบเมื่อถูกทำร้าย การแก้แค้นผู้กระทำความผิดจึงไม่ใช่เพียงเรื่องที่สังคมยอมรับกันแต่เป็นความต้องการในฐานะที่เป็นทางระบายออก เพราะหากไม่มีการลงโทษก็จะต้องมีการอดกลั้นความรู้สึกที่ไม่ชอบธรรมนั้นจนอาจถึงจุดระเบิดอันนำไปสู่การลุกฮือและกระทำการในเรื่องที่ไม่พึงประสงค์⁸

ส่วนทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของ “การชดใช้ความผิด” (expiation) เกิดขึ้นจากความเชื่อที่ว่า ผู้กระทำความผิดจะต้องชดใช้ความผิดที่ได้กระทำจึงต้องทนรับความทุกข์เรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องทำนองเดียวกับการแก้แค้นทดแทน เพราะผู้กระทำความผิดจะต้องชดใช้หนี้ต่อสังคม และการที่ต้องรับผิวดังกล่าวจะทำให้สังคมยอมรับเพราะมีการลงโทษแล้ว แนวความคิดนี้มีพื้นฐานมาจากอิทธิพลของศาสนา แต่มีนักวิชาการบางท่านเห็นว่าเป็นเรื่องจิตวิทยาที่ผู้กระทำความผิดเองต้องการจะชดใช้ความผิด

ทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของ “การลงโทษที่เหมาะสมกับความผิดที่กระทำ” (just desert) ถือเป็นแนวความคิดใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากมีกระแสคัดค้านทฤษฎีป้องกันและทฤษฎีแก้ไขปรับปรุงผู้กระทำความผิด⁹ และเห็นกันว่าควรลงโทษ

⁷ James Fitzjames Stephen. *A History of the Criminal Law of English Vol. II. (1883).* pp. 81-82.

⁸ Puttkammer. *Administration of Criminal Justice* 9. (1953).; Cohen. *Moral Aspects of the Criminal Law* 49 Yale L.J. 1940. pp. 987-1025.

⁹ Andrew von Hirsch and Andrew Ashworth. *Principle Sentencing.* (1992). pp. 254-255.

ผู้กระทำความผิดเพราะเขาควรจะได้รับ¹⁰ โดยในปัจจุบันทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของ “การลงโทษที่เหมาะสมกับความผิดที่กระทำ” ถือเป็นทฤษฎีหลักของการลงโทษทางอาญาในสหราชอาณาจักร ตาม Criminal Justice Act 1991¹¹ และมลรัฐส่วนใหญ่ในสหรัฐอเมริกาได้มีการปฏิรูปการลงโทษโดยยึดถือแนวความคิดเรื่องการลงโทษให้เหมาะสมกับความผิดที่กระทำนี้¹² Clarkson และ Keating ได้กล่าวว่าทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นตามแนวความคิดของ Kant ที่ว่า บุคคลจะต้องรับโทษหากทำการฝ่าฝืนกฎหมาย ซึ่งด้วยวิธีการนี้จะทำให้มนุษย์เคารพต่อตนเองและรับผิดชอบในการกระทำของตนที่ได้เลือกที่จะกระทำความผิด เพราะการลงโทษเพื่อแก้ไขปรับปรุงอาจจะเป็นการปฏิบัติต่อมนุษย์เฉกเช่นเดียวกับสัตว์เลี้ยง ทั้งนี้ เนื่องจากทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ได้กำหนดไว้ว่าบุคคลมีหน้าที่ที่จะไม่ทำสิ่งที่กระทบต่อสิทธิของผู้อื่น กฎหมายจึงได้กำหนดให้ชัดเจนเพิ่มเติมว่าบุคคลทุกคนจะต้องเคารพกฎหมายและเนื่องจากการกระทำความผิดจะทำให้ผู้กระทำได้รับประโยชน์อันไม่ชอบที่ผู้ซึ่งปฏิบัติตามกติกายานเมืองไม่อาจได้มา ทั้งจะตัดสินโทษชอบกระทำ ความผิด ไม่มีศีลธรรมอย่างที่คุณอื่นมี¹³ การลงโทษจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะเรียกคืนซึ่งประโยชน์ที่ผู้กระทำความผิดได้ไปโดยไม่ชอบดังกล่า ทั้งจะเป็นการฟื้นฟูสุขภาพทางสังคม¹⁴

ประการสุดท้าย ทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของ “การติเตียน” (censure) หรือ “การประณาม” (denunciation) เป็นแนวความคิดที่กล่าวเพิ่มเติมจากทฤษฎีการแก้แค้นทดแทนตามความหมายของการลงโทษที่เหมาะสมกับความผิดที่กระทำ ซึ่งเห็นว่า ความเหมาะสมในการลงโทษก็คือวัตถุประสงค์ของการลงโทษ เพราะจะมีการลงโทษที่เป็นบางสิ่งที่เป็นสิ่งที่ดี นั่นคือความเป็นธรรม¹⁵ แต่นักวิชาการในกลุ่มนี้เห็นเพิ่มเติมว่าการลงโทษตามทฤษฎีให้เหมาะสมกับความผิดที่กระทำควรมีการผสมผสานการแสดงออกซึ่งการไม่ยอมรับและการประณามการกระทำความผิดรวมถึงตัวผู้กระทำความผิด¹⁶

¹⁰ Walker and Hough. *Public Attitudes to Sentencing*. (1988). pp. 185-186.

¹¹ Home Office White Paper Crime. *Justice and Protecting the Public*. (1990). Cm. 965, para 1.6.

¹² CMV Clarkson and HM Keating *Criminal Law : Text and Materail* (p. 28). .Op.cit.

¹³ Morris. *Presons and Punishment*. (1968). 52 Monist 475.

¹⁴ Hampton. *Correcting Harms versus Righting Wrongs : The Goal of Retribution* 39 U.C.L.A. Law Review 1992. pp. 1659-1686.

¹⁵ Moore. *The Moral Worth Of Retribution* in Schoeman (ed.) *Responsibility, Character and the Emotions : New Essays in Moral Philosophy*. (1987).

¹⁶ Hirsch *Part or Future Crimes*. (1985). p. 52.

(2) การลงโทษเพื่อป้องกันหรือยับยั้งการกระทำความผิด (deterrence) ทฤษฎีนี้จะเน้นไปที่ผลของการลงโทษ เพื่อเป็นการลดการกระทำความผิดที่จะเกิดขึ้นด้วยการลงโทษให้เห็นเป็นตัวอย่าง ทฤษฎีการป้องกันนี้ อาจแบ่งพิจารณาได้เป็น 3 ประการ คือ

(2.1) การป้องกันส่วนบุคคล (individual deterrence) เรื่องนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของทฤษฎีป้องกันที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อลดแรงจูงใจในการกระทำความผิดโดยมีความคาดหวังว่าการถูกลงโทษจะทำให้ผู้กระทำความผิดไม่กลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก ดังนั้น หน้าที่สำคัญของผู้พิพากษาคือการพิจารณาคดีและเลือกโทษที่จะส่งผลกระทบต่อผู้กระทำความผิดให้มากที่สุดโดยผู้กระทำความผิดบางคนที่ไม่มีความตั้งใจจะกลับไปกระทำความผิดอีกอาจไม่ต้องรับโทษ ในขณะที่อาจต้องใช้โทษรุนแรงจนดูเหมือนไร้ความปราณีแก่ผู้กระทำความผิดอีกคนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มีการกล่าวกันว่าทุกครั้งที่มีการกระทำความผิด ทฤษฎีนี้จะถูกสั่นคลอน และมีความเห็นกันว่าทฤษฎีนี้จะมีผลเมื่อใช้กับผู้กระทำความผิดซ้ำ นั่นคือ การที่การลงโทษที่มีขึ้นในครั้งแรกล้มเหลว¹⁷

(2.2) การป้องกันส่วนทั่วไป (general deterrence) โดยเห็นว่าการขู่ว่าจะลงโทษจะมีผลเป็นการยับยั้งบุคคลไม่ให้กระทำความผิด ในขั้นตอนการออกกฎหมายรัฐสภาจึงต้องกำหนดโทษเอาไว้เพื่อขู่ไม่ให้บุคคลคิดไปกระทำความผิด และในขั้นตอนการลงโทษจะต้องลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อแสดงให้เห็นในสังคมเห็นและไม่เอาเป็นเยี่ยงอย่าง

(2.3) การป้องกันเนื่องจากบทเรียนที่เกิดขึ้น (educative deterrence) ทฤษฎีนี้อธิบายไปถึงการแก้ปัญหากรณีการกระทำความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ของอาชญากรที่มีความรู้ความสามารถในสำนักงานหรือในโรงงานอุตสาหกรรม โดยการฟ้องคดีประเภทนี้ยังมีไม่มากนัก อาจจะเนื่องมาจากคนในสังคมยังไม่เห็นว่าการกระทำความผิดดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องจึงยังไม่เกิดการยับยั้งทางจิตสำนึกต่อการกระทำความผิดเพราะเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้ไม่มีพลังในการกระตุ้นจิตสำนึกคนในสังคมว่าควรมีการลงโทษการกระทำความผิดในลักษณะนี้ อันจะส่งผลในเชิงป้องกันการกระทำความผิดในเรื่องอื่นๆ ต่อไป

(3) การลงโทษเพื่อทำให้ผู้กระทำความผิดไม่สามารถกลับไปกระทำความผิดได้อีก (incapacitation) ทฤษฎีนี้เป็นเรื่องการทำให้ผู้กระทำความผิดไม่สามารถกระทำความผิดอีก ซึ่งจะทำได้โดยการแยกบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ออกจากสังคม อาจเป็นการถาวรหรือเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้คนในสังคมได้รับความปลอดภัยจากทุกข้อนที่่จะเกิดขึ้นจากบุคคลที่ไม่พึงประสงค์นั้น เนื่องจากผู้กระทำความผิดบางคนไม่สามารถนำทฤษฎีป้องกันหรือแก้ไขฟื้นฟูมาใช้ได้ ทำให้บุคคล

¹⁷ Walker and Padfield Sentencing : Theory, Practice and Law (2nd ed., 1996). pp. 79-95.

ดังกล่าวอาจไปกระทำความผิดหากมีโอกาสทำได้ ดังนั้น มาตรการคุมครองสังคมที่พอจะทำได้ก็คือ การควบคุมบุคคลดังกล่าวไว้ชั่วคราวหนึ่งเพื่อไม่ให้ไปก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แต่เดิมนั้นมีการใช้การประหารชีวิต ตัดแขนตัดขา หรือเนรเทศ แก่ผู้กระทำความผิดประเภทนี้ แต่ในปัจจุบันอาจใช้การควบคุมบุคคลไว้ในเขตที่กำหนด (curfew) ยึดใบอนุญาต หรือจำคุก ซึ่งการจะนำมามาตรการอย่างไรมานั้นขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำความผิด

(4) การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (rehabilitation) การลงโทษตามทฤษฎีนี้ถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญของทฤษฎีการลงโทษทางอาญา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎหมาย ที่ไม่ใช่การสร้างความหวาดกลัวว่าจะถูกลงโทษ แต่เป็นการแก้ไขที่จิตสำนึกของบุคคล ทฤษฎีนี้เป็นการขัดเกลาคติความประพฤติเพื่อให้ไม่ต้องการกลับไปกระทำความผิดอีกถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่กลัวการลงโทษ¹⁸ จุดกำเนิดของทฤษฎีนี้มีความเกี่ยวข้องกับเคลื่อนไหวทางมนุษยธรรมเพื่อการปรับปรุงเรือนจำ และกลุ่มผู้เรียกร้องให้มีการนำแนวความคิดนี้เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาใช้¹⁹

ทฤษฎีการลงโทษตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นเป็นพื้นฐานสำคัญในการลงโทษทางอาญา โดยในการนำไปใช้นั้นจะเน้นหนักไปในทางใดก็จะเป็นไปตามลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนา และแนวนโยบายแห่งรัฐ ในบางช่วงเวลา แนวคิดจากทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้อาจเป็นเครื่องมือของรัฐในการคุ้มครองป้องกันสังคมในสถานการณ์ที่วิกฤติได้

หากพิจารณาถึงประวัติการลงโทษทางอาญาตั้งแต่ในอดีตของประเทศไทย ในยุคสุโขทัย อยุธยา เรื่อยมาจนถึงในยุคปัจจุบันจะพบว่าได้มีการนำทฤษฎีต่างๆ มาใช้ การนำทฤษฎีดังกล่าวนี้มาใช้จะมีความผสมกลมกลืนกันอยู่หลายทฤษฎี ซึ่งปรากฏในการลงโทษและวิธีการลงโทษทางอาญา

วิธีการลงโทษที่มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันก็คือการลงโทษจำคุกโดยการกักผู้กระทำความผิดออกจากสังคม เพื่อให้สังคมมีความปลอดภัย แต่การจำคุกเป็นวิธีการที่แยกผู้กระทำความผิดออกจากสังคมได้เพียงชั่วคราว ท้ายที่สุดผู้กระทำความผิดก็ยังคงกลับมาอยู่ในสังคม แม้ว่าจะเป็นการลงโทษจำคุกตลอดชีวิตแต่ต่อมาก็อาจมีการลดโทษด้วยวิธีการต่างๆ จนที่สุดแล้วก็สามารถออกจากเรือนจำกลับเข้ามาสู่สังคมได้อีก และเมื่อกลับมาแล้วผู้กระทำความผิดอาจมีความโกรธแค้นสังคมมากยิ่งขึ้นอันเป็นผลต่อเนื่องจากการที่เขาต้องถูก

¹⁸ Walker 'punishing, Denouncing or Reducing Crime' in Glazebrook (ed.) Reshaping the Criminal Law. (1978). p. 393. อ้างถึงใน. ประธาน วัฒนาวณิช. หน้าเดิม.

¹⁹ Cullen and Gilbert Reaffirming rehabilitation. (1982).

ลงโทษหรือการถูกจำคุกอยู่ในเรือนจำเป็นระยะเวลานานๆ ทำให้บุคคลนั้นปรับตัวเข้ากับสังคมได้ยากยิ่งขึ้น ประกอบกับบุคคลที่ผ่านการรับโทษจำคุกมาแล้วนั้นมักจะไม่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคม คนเหล่านี้จึงมีตราบาปเป็นคนที่ถูก²⁰ ไม่มีผู้ใดให้การยอมรับ

การบังคับโทษทางอาญาจึงเป็นส่วนสาระสำคัญในการแก้ไขพฤติกรรมของอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดทั่วไปให้สามารถกลับตัวมาเป็นคนดีและสามารถที่จะกลับเข้ามาอยู่ร่วมกับบุคคลทั่ว ๆ ไปในสังคมได้อย่างสงบสุขภายหลังจากที่ต้องถูกบังคับโทษทางอาญาแล้ว

2.2 วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุก

วัตถุประสงค์ของการลงโทษจำคุกจะแตกต่างจากวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษที่มุ่งลงโทษให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเป็นหลัก โดยมีพัฒนาการจากแนวคิดในอดีตมาจนถึงปัจจุบันที่มีความเป็นเสรีนิยมในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตลอดทั้งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น มุ่งที่จะปรับเปลี่ยน บำบัด พื้นฟู หรือแก้ไขพฤติกรรมของบุคคลที่บกพร่องในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้กระทำความผิดกฎหมายอาญาอันเป็นกติกาของสังคม ถึงขนาดที่ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับคนในสังคมปกติได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องนำคนจำพวกดังกล่าวนี้ไปปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมให้อยู่ในระดับเกณฑ์มาตรฐานปกติของสังคม ซึ่งวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษที่สำคัญ มีดังต่อไปนี้²¹

2.2.1 เพื่อให้มีการดำรงชีวิตอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม²² วัตถุประสงค์ข้อนี้ให้ความสำคัญแก่การดำรงชีวิตในอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิดและให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญและตรงกับความเป็นจริงในการบังคับโทษในทัณฑสถาน ที่ว่า “เมื่อมีการลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิดครบระยะเวลาแล้วผู้นั้นก็จะออกมาดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมปกติอีกครั้ง” ดังนั้น ประเทศต่างๆ เช่น ประเทศญี่ปุ่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ประเทศอังกฤษ เป็นต้น ต่างก็มีกฎหมายและแนวทาง นโยบายในการลงโทษจำคุกที่จะต้องหลีกเลี่ยงผลเสียกับบุคคลในการบังคับโทษจำคุก กล่าวคือ ต้องไม่ทำลาย

²⁰ นัทธิ จิตสว่าง. (มปป.) *หลักทัณฑวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพิบูลสงเคราะห์กรรมราชทัณฑ์. หน้า 29.

²¹ *กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก*. หน้าเดิม.

²² Strafvollzugsgesetz. 1976

§ 2 Aufgaben des Vollzuges. Im Vollzug der Freiheitsstrafe soll der Gefangene fähig werden, künftig in sozialer Verantwortung ein Leben ohne Straftaten zu führen (Vollzugsziel). Der Vollzug der Freiheitsstrafe dient auch dem Schutz der Allgemeinheit von weiteren Straftaten.

บุคลิกภาพของคนปกติและต้องสอดคล้องกับหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญอยู่บนพื้นฐานของการบังคับโทษ หลักการความใกล้เคียงของชีวิตภายในและภายนอกเรือนจำ เพราะนักโทษทุกคนมีโอกาสกลับเข้าสู่สังคมอีกครั้ง หากการจำคุกทำลายบุคลิกภาพของบุคคลให้ต้องเสียไป การฟื้นฟูก็จะทำไม่ได้ผล สุดท้ายสังคมก็จะได้รับความเสียหายต่อเนื่องไป

การลงโทษอย่างมีเหตุผลที่เป็นภาวะวิสัยย่อมไม่ลงโทษเพียงเนื่องจากว่าได้มีการกระทำความผิดขึ้นเท่านั้น เพราะสิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วไม่อาจแก้ไขให้กลับเป็นดังเดิมได้ แต่การลงโทษโดยคำนึงถึงอนาคตหรือการมองไปข้างหน้าเพื่อให้ทั้งผู้ที่กระทำความผิดเองและผู้ที่รู้เห็นว่าผู้กระทำความผิดถูกลงโทษไม่กระทำความผิดขึ้นอีก²³ เป็นสิ่งสำคัญ โดยสรุปมีหลักเกณฑ์พื้นฐานการบังคับโทษที่ต้องนำมาใช้ ดังนี้²⁴

2.2.1.1 หลักการความใกล้เคียงของชีวิตภายในและภายนอกเรือนจำ กล่าวคือ รัฐจะต้องพยายามบริหารจัดการต่าง ๆ ให้การดำเนินชีวิตของผู้ต้องขังภายในเรือนจำมีความใกล้เคียงกับการใช้ชีวิตของบุคคลทั่วไปที่อยู่ภายนอกเรือนจำมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งภายนอกคุกและภายในคุกต้องมีความใกล้เคียงกัน มิฉะนั้นจะทำให้ผู้ได้รับโทษจำคุกเสียบุคลิกภาพหรือวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของตนในการอยู่ร่วมกันกับสังคมภายนอกไป ทำให้ไม่สามารถกลับคืนสู่สังคมได้ เป็นการทำลายวัฒนธรรมการใช้ชีวิตปกติของมนุษย์

2.2.1.2 หลักการหลีกเลี่ยงผลเสียจากการบังคับโทษ หมายความว่า มาตรการหรือกลไกต่างๆ ในการลงโทษและบังคับโทษต้องหลีกเลี่ยงผลเสียจากการบังคับโทษ อันเป็นการทำลายบุคลิกลักษณะของความเป็นมนุษย์ไป เช่น การไม่ให้เกิดวัฒนธรรมคุกโดยไม่จำเป็นที่จะเป็นผลมาลายพฤติกรรมของผู้ต้องขัง การตัดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารภายนอกคุก การลงโทษด้วยวิธีทารุณโหดร้ายภายในเรือนจำ เป็นต้น เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าเขาเองด้อยกว่าหรือตกต่ำกว่าคนอื่นทั่วไป เช่น การเรียกชื่อหรือการใช้สรรพนามต่าง ๆ ในการเรียกผู้ต้องขัง เป็นต้น

²³ Clemens Bartollas. Invitation to Corrections. Boston : USA. Allyn & Bacon, 2002. p. 335.

²⁴ Strafvollzugsgesetz. 1976

§ 3 Gestaltung des Vollzuges.

(1) Das Leben im Vollzug soll den allgemeinen Lebensverhältnissen soweit als möglich angeglichen werden.

(2) Schädlichen Folgen des Freiheitsentzuges ist entgegenzuwirken.

(3) Der Vollzug ist darauf auszurichten, daß er dem Gefangenen hilft, sich in das Leben in Freiheit einzugliedern.

2.2.1.3 พยายามที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำความผิดได้ประสบกับสิ่งที่ทำลายคุณลักษณะประจำตัวของคน ๆ นั้น กล่าวคือ เมื่อผู้กระทำความผิดถูกคุมขังในเรือนจำข่มขู่และขู่เสียดายในสายตาของคนทั่วไป ทำให้โอกาสที่จะกลับตัวเป็นคนดีด้นน้อยลง ประกอบกับในกรณีที่ผู้กระทำความผิดได้รับโทษจำคุกเป็นครั้งแรก หรือความผิดเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ ผู้กระทำความผิดกลุ่มนี้ จะต้องเข้ามาอยู่ปะปนกับผู้กระทำความผิดที่เป็นอาชญากรอาชีพ ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถครอบงำบุคคลอื่นได้ง่าย เพราะข่มขู่จับความกลัวได้ง่ายกว่าสิ่งที่ดี ๆ ทำให้ผู้ที่พอจะกลับตัวได้หมดโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชั่วเป็นพฤติกรรมที่ดี อันเป็นสิ่งที่คนในสังคมส่วนใหญ่พึงประสงค์ไม่ได้ วิธีการ อาจได้แก่

1) การปล่อยตัวผู้กระทำความผิดโดยไม่มีการลงโทษจำคุก โดยพยายามใช้บทบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการรอกการลงโทษ หรือรอกการกำหนดโทษ หรือพยายามใช้โทษปรับเป็นหลักในการเลี่ยงในใช้โทษจำคุกโดยไม่จำเป็น โดยเฉพาะโทษจำคุกระยะสั้น

2) การปล่อยตัวก่อนรับโทษจำคุกครบกำหนด ซึ่งเป็นอำนาจของเจ้าพนักงานในส่วนราชทัณฑ์ที่จะพิจารณาปล่อยตัวผู้ต้องโทษก่อนครบกำหนด หากเห็นว่าความเหมาะสมในอันที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคมของผู้นั้นจะเสื่อมทรามลง หากจำคุกอยู่ในเรือนจำต่อไปและการปล่อยตัวผู้นั้นออกมาจะไม่เป็นอันตรายต่อสังคม

3) การแยกประเภทนักโทษ เช่น แยกนักโทษโดยพิจารณาจากอายุ แยกผู้กระทำความผิดครั้งแรกออกจากพวกที่กระทำความผิดมาแล้วหลายครั้ง เป็นต้น

2.2.1.4 หลักการคืนคนดีสู่สังคม การบังคับโทษมุ่งผลสำเร็จในการสร้างจิตสำนึก สร้างความรู้สึกชอบชั่วดี ให้เกิดขึ้นกับบุคคลที่ต้องโทษให้ได้

การบังคับโทษต้องพยายามมุ่งยกระดับสามัญสำนึกและพฤติกรรมที่ตกต่ำของผู้กระทำความผิดให้ขึ้นมาสู่ระดับคนปกติ โดยหลักการที่ว่ามนุษย์เป็นประติมากรรมที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นพิเศษให้สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ สามารถพัฒนาปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และพฤติกรรมได้จึงต้องมีการส่งเสริมคุณค่าในตัวบุคคล ส่งเสริมความสามารถของบุคคล ต้องแสดงผลลัพธ์ของความคิดและการกระทำรวมทั้งผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ สำหรับความเป็นไปได้ที่จะหาเลี้ยงชีพเพื่อชดเชยจุดอ่อนหรือสิ่งบกพร่องของแต่ละบุคคล ซึ่งการบำบัด ปรับปรุงหรือแก้ไขนี้ นักโทษแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน แต่จะต้องมีวิธีการวิเคราะห์หาสาเหตุและวางแผนการบังคับโทษเป็นรายๆ ไป อันจะยังผลให้นักโทษที่พ้นโทษแล้วไม่กระทำความผิดซ้ำอีก²⁵

²⁵ *Invitation to Corrections. Loc.cit.*

2.2.2 เพื่อเป็นการคุ้มครองสังคม²⁶ เมื่อปรากฏเป็นที่แน่ชัดแล้วโดยกระบวนการยุติธรรมทางอาญาว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิดและศาลได้พิพากษาลงโทษจำคุกแล้ว ส่วนของการบังคับโทษก็จะจำกัดเสรีภาพของนักโทษผู้นั้นเพื่อเข้าสู่มาตรการในการแก้ไขในรูปแบบต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่สมควรโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยต่างๆ เกี่ยวกับความบกพร่องของนักโทษเป็นราย ๆ ไปให้เป็นไปตามแผนการบังคับโทษ เมื่อบำบัดรักษาเป็นปกติแล้วจึงปล่อยให้บุคคลนั้นกลับเข้าสู่สังคม วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจึงเป็นการคุ้มครองสังคมได้อย่างแท้จริง ถ้าหากได้กระทำอย่างมีประสิทธิภาพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การกิจของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาล้นกรอเงาคนที่กระทำความผิดกฎหมายเข้ารับโทษจำคุก การกิจของกฎหมายบังคับโทษจะทำการแก้ไขพฤติกรรมชั่วของคนที่ได้กระทำความผิดกฎหมายอาญาให้เป็นคนดีของสังคม อย่างไรก็ตามการแก้ไขผู้กระทำความผิดในปัจจุบัน แม้จะเป็นแนวทางที่ยอมรับกันในวงการราชทัณฑ์โดยทั่วไป แต่ก็ยังเป็นที่สงสัยว่าจะเป็นผลไปตามวัตถุประสงค์เพียงใด เพราะการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดจะมีอุปสรรคหลายประการ กล่าวคือ²⁷

1) ผู้กระทำความผิดได้สูญเสียบุคลิกภาพไปแล้ว โดยถูกหล่อหลอมและขัดเกลาให้มีบุคลิกลักษณะเช่นนั้นมาเป็นเวลานาน แต่ใช้เวลาในเรือนจำไม่นานในการที่จะแก้ไขฟื้นฟูให้คืนจิตสำนึกที่ดีกลับมา และปรับตัวเข้ากับบุคคลทั่ว ๆ ไปในสังคมนั้นทำได้ยาก

2) การลงโทษเพื่อการแก้ไขนั้นจะขัดกับความรู้สึกของคนในสังคมว่าผู้กระทำความผิดไม่ควรได้รับการปฏิบัติที่ดีกว่าบุคคลทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นไปตามหลักของเบนเทม (Bentham) ที่ว่า “หลักการได้รับประโยชน์ที่น้อยกว่า” (Principle of less eligibility) ทั้งนี้ เพราะคนโดยทั่วไปจะมองว่าเป็นการไม่เป็นธรรมที่ผู้กระทำความผิดจะได้รับประโยชน์มากกว่าคนทั่วไป เช่น ผู้กระทำความผิดจะได้รับการฝึกอบรมแก้ไข ฝึกวิชาชีพ สวัสดิการ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการศึกษา การหางาน ในขณะที่คนทั่วไปในสังคมอีกเป็นจำนวนมากไม่ได้รับบริการดังกล่าว ความรู้สึกของคนทั่วไปเห็นว่าเป็นการจัดกับหลักการแก้ไขฟื้นฟู

3) การแก้ไขฟื้นฟูเหมาะสมสำหรับผู้กระทำความผิดบางประเภทเท่านั้น เช่น ผู้กระทำความผิดครั้งแรกซึ่งได้กระทำความผิดไปเพราะอารมณ์ชั่ววูบหรือโดยพลาดพลั้ง หรือทำไปเพราะความจำเป็น การแก้ไขฟื้นฟูไม่ให้ผู้กระทำความผิดกลุ่มนี้กลับมากระทำความผิดซ้ำอีกย่อมมีทางที่จะสำเร็จได้มาก แต่สำหรับผู้กระทำความผิดที่เคยกระทำความผิดถูกลงโทษมาหลายครั้งแล้ว หรือ

²⁶ Joan Petersilia. *When Prisoners Come Home*. New York : Oxford, 2003.

²⁷ นัทธี จิตสว่าง. (มปพ., น. 30-31). *หลักทัณฑ์วิทยา*. กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์.

พวกอาชญากรอาชีพ หรือพวกทำผิดคดีนั้น โอกาสที่จะแก้ไขฟื้นฟูให้กลับตัวยอมจะเป็นไปได้ยาก ดังนั้น การแก้ไขฟื้นฟูจึงไม่สามารถทำให้ผู้ที่กระทำความผิดกลับตัวได้ทุกกรณีไป

2.3 แนวความคิดของการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขัง

แนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนได้มีการพัฒนาในแต่ละยุคสมัยซึ่งนำมาสู่การยอมรับและรับรองสิทธิของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในยุคต่อ ๆ มา อาทิ สิทธิของชนกลุ่มน้อย สิทธิของผู้อพยพ สิทธิสตรี สิทธิเด็ก รวมทั้งสิทธิของผู้ต้องขัง ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลเหล่านั้นยังไม่ได้ได้รับการปฏิบัติต่อ ที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ทั้งตามกฎหมายหรือตามมาตรฐานสากลที่ยอมรับกันทั่วไป

สำหรับที่มาของการรับรองและคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังมีความเป็นมานับแต่ยุคสมัยของการเรียกร้องอิสรภาพและเสรีภาพในประเทศตะวันตกมาเป็นเวลาช้านานและมีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมาย อันเป็นการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิที่เรียกว่าสิทธิของพลเมือง การต่อสู้เรียกร้องสิทธิของผู้ต้องขังก็เป็นสิทธิของพลเมืองอย่างหนึ่งที่มีการเรียกร้องและทำให้ได้มาซึ่งสิทธิดังกล่าว ความพยายามที่จะให้มีสิทธิของผู้ต้องขัง เกิดขึ้นมาจากการแสวงหาหลักเกณฑ์พื้นฐานของความเป็นปัจเจกชน ซึ่งในสมัยก่อนได้เริ่มจากการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องขังและความพยายามในการให้คำจำกัดความของคำว่า “สิทธิของผู้กระทำความผิด” หรือ “สิทธิของผู้ต้องขัง” ซึ่งในอดีต ยังไม่มีคำจำกัดความที่เป็นรูปธรรมนัก เนื่องจากในสมัยนั้นยังขาดการจำกัดความของคำว่า “สิทธิ” ที่เป็นทางการ ประกอบกับสาธารณชนก็ไม่ให้ความสนใจในสิทธิของผู้ต้องขังนัก เพราะผู้กระทำความผิดในสมัยนั้นจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่บกพร่องในทางศีลธรรมอย่างร้ายแรง ไม่สมควรได้รับการช่วยเหลือ การช่วยเหลือผู้ต้องขังในสมัยก่อนถูกจำกัดให้เป็นเพียงการช่วยเหลือที่มาจากความต้องการช่วยเหลือของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งอาจทำในรูปของการบริจาคสิ่งของที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทั่วไป หรือสิ่งที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น²⁸

ในระยะต่อมาสิทธิของปัจเจกบุคคลได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในฐานะที่เป็นเครื่องป้องกันที่ประชาชนมีต่อการใช้อำนาจอรัฐ การเรียกร้องสิทธิดังกล่าวมักมีสาเหตุมาจากประเด็นทางการเมือง กล่าวคือ การเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิประเภทใดประเภทหนึ่งในช่วงนั้น มักจะมีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับเรื่องศีลธรรมและการเรียกร้องสิทธิทางกฎหมาย ซึ่งมีผลกระทบในทาง

²⁸ เสริม วินิจัยกุล. (2514, น. 3). *คำอธิบายกฎหมายเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การเมืองเกิดขึ้นเสมอ รวมทั้งเรียกร้องสิทธิของผู้ต้องขังซึ่งมีการเรียกร้องกันมากในเรื่องเกี่ยวกับข้อกำหนดของเรือนจำและข้อเสนอให้มีการรับรองสิทธิของผู้ต้องขังอื่นๆ

เหตุผลที่มีการนำมาอ้างเพื่อเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของผู้ต้องขัง คือ การที่ผู้ต้องขังถูกแยกตัวออกไปจากสังคมปกติทำให้ต้องถูกจำกัดเสรีภาพในการเคลื่อนไหว เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก ซึ่งสภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม ความพอดีในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ความทุกข์ทรมานของผู้ต้องขังที่ได้รับจากการถูกจำกัดสิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ได้นำมาสู่การเรียกร้องให้มีตระหนักถึงการปกป้องรักษาสหสิทธิของผู้ต้องขัง อันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน รวมทั้งการเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิตามกฎหมายอันพึงมีของบุคคลเหล่านั้นด้วย

โดยหลักการแล้วการที่จะกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงสิทธิของผู้ต้องขังให้เป็นอย่างไรนั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาโดยยี่สิบวัตถุประสงค์ของการลงโทษเป็นหลัก ไม่ว่าสิทธิที่กำหนดนั้นจะเป็นสิทธิตามกฎหมายหรือสิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ หลักการนี้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในศตวรรษที่ 19 จนถึงในปัจจุบัน เนื่องจากในศตวรรษที่ 19 ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการลงโทษซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างเป็นทางการทั่วไปหลายประการ เช่น การลงโทษเพื่อยับยั้ง การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน และการลงโทษเพื่อแก้ไขปรับปรุง ซึ่งวัตถุประสงค์ในการลงโทษเหล่านี้ได้นำมาสู่การกำหนดหลักเกณฑ์ใหม่ ๆ ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงโทษที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขปรับปรุงหรือเพื่อความยุติธรรมนับเป็นวัตถุประสงค์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในระยะหลัง ในขณะที่การลงโทษที่มีวัตถุประสงค์ในการหน่วงเหนี่ยวกักขังบุคคลก็มีผู้ยอมรับว่ายังเป็นการกระทำที่ชอบธรรมและจำเป็นต้องทำเพื่อผลในการป้องกันสังคมอยู่

แนวความคิดในเรื่องการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังและการลงโทษผู้ต้องขังข้างต้นอาจสรุปได้ว่าที่มาของสิทธิผู้ต้องขังนั้นเกิดจากแนวคิดในทางทฤษฎีที่ว่า สิทธิบางส่วนที่ผู้ต้องขังต้องสูญเสียไปจากการถูกลงโทษและการสูญเสียสิทธิบางส่วนดังกล่าวจึงหมายความว่า ผู้ต้องขังในฐานะที่เป็นปัจเจกชนยังมีสิทธิบางส่วนที่ยังเหลืออยู่จากการถูกลงโทษซึ่งขอบเขตของสิทธิในส่วนที่เหลือเหล่านั้นจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับแนวความคิดหรือวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่แต่ละประเทศนำมาใช้ เช่น หากการลงโทษผู้กระทำความผิดมีวัตถุประสงค์และเหตุผลหลักเพื่อการป้องกันสังคม คือป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากการกระทำของผู้กระทำความผิดนั้น ๆ ดังนั้น การสูญเสียสิทธิของผู้ต้องขังที่ถูกลงโทษจำคุกก็จะเป็นเพียงการถูกแยกตัวออกจากสังคมเท่านั้น และบุคคลนั้นจะยังคงมีสิทธิบางประการที่เหลืออยู่ ซึ่งรัฐจำต้องตระหนักถึงการปกป้องรักษาสหสิทธิเหล่านั้นของผู้ถูกจำคุกด้วย ซึ่งในกรณีนี้ได้มีผู้เสนอว่า การจำคุกบุคคลซึ่งเป็นการกระทำที่แทรกแซงความเป็นมนุษย์ในเชิงลบนั้นควรเพิ่มภาระความรับผิดชอบของสังคมในด้านบวกควบคู่

ไปด้วย ภาระในด้านบวกอาจกระทำโดยการให้สิทธิผู้ต้องขังในการมีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัคร การให้โอกาสในการทำงาน หรือการฝึกอบรมวิชาชีพ เป็นต้น

การที่จะรักษาปกป้องสิทธิของผู้ต้องขังตามแนวคิดดังกล่าวให้ได้ผลนั้น รัฐควรจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกและรับรองสิทธิต่าง ๆ ของผู้ต้องขังในรูปของสิทธิตามกฎหมาย เพราะผู้ที่จะได้สิทธิดังกล่าวมีเพียงผู้ต้องขัง สิทธิดังกล่าวไม่ใช่สิทธิของสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเห็นว่าเป็นสิทธิตามกฎหมายอันชอบธรรมที่จะแยกผู้ต้องขังออกจากสังคม จึงเป็นหน้าที่ของสังคมที่จะต้องปกป้องบุคคลเหล่านั้นและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การให้การศึกษา การรักษาโรค หรือความจำเป็นพื้นฐานทางกายที่จำเป็นในชีวิตอื่น ๆ ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการที่ผู้ต้องขังไม่มีความเป็นอิสระทำให้ต้องได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ นั้นเอง²⁹

2.4 ความเป็นมาในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังในระบบการราชทัณฑ์ของประเทศไทย

ประเทศไทยได้มีการแบ่งการพัฒนาการของระบบการราชทัณฑ์ออกเป็น 3 ยุค กล่าวคือ การราชทัณฑ์ในสมัยแรก การราชทัณฑ์สมัยที่สอง การราชทัณฑ์สมัยปัจจุบัน (ยุคภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540) รายละเอียดดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

2.4.1 การราชทัณฑ์ในสมัยก่อนมีการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5

การราชทัณฑ์ในสมัยแรกนั้น ระบบการลงโทษผู้กระทำความผิดอาญาในประเทศไทย ก่อนการปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 จะตกอยู่ภายใต้พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ว่า จะทรงพระเมตตาในการพิจารณาคดีเพียงใด ผู้ต้องหาได้รับการข่มขู่ให้รับสารภาพโดยใช้อำนาจาริดนครบาลและการทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ จำเลยจะถูกคุมขังรอพระบรมราชวินิจฉัยโดยไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน กฎหมายมิได้บัญญัติว่าโทษจำคุกมีกำหนดเวลาเท่าใด ถ้าวินิจฉัยให้ลงโทษจำคุกแล้วก็ต้องจำคุกตลอดไป เว้นแต่พระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณา เป็นเหตุให้ศาลต่าง ๆ ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงพิจารณากำหนดเวลาจำคุกอยู่เสมอ³⁰ พระมหากษัตริย์จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดทุกประการไม่ว่าจะเป็น อำนาจนิตินบัญญัติ

²⁹ แหล่งเดิม. น. 3.

³⁰ ประธาน วัฒนวานิชย์, เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ และบุญทิพย์ ผ่องจิตร แลนเกรฟ. (2529, น. 307). รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บริหาร หรือตุลาการ รวมถึงอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ นักโทษจะถูกปล่อยเป็นอิสระก็ต่อเมื่อได้รับพระราชทานอภัยโทษผู้ต้องขังที่ถูกจองจำ ต้องทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษ หรืออีกกรณีหนึ่งที่จะทำให้ให้นักโทษพ้นโทษได้คือ การเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ผู้กระทำความผิดในทางอาญาในรัชกาลก่อน ทั้งที่กำลังรับโทษอยู่หรือได้หลบหนีไปยอมพ้นโทษทั้งหมด ดังนั้น ถ้านักโทษไม่ได้รับพระราชทานอภัยโทษเนื่องจากเปลี่ยนแผ่นดินใหม่แล้ว ผู้ต้องขังมักจะถูกจองจำไว้ตลอดชีวิต³¹ กฎหมายราชบุรี เล่ม 1 กล่าวว่า เมื่อนำผู้ต้องโทษไปคุมขังต้องเขียนก่อน 60 ที่ ผู้ต้องโทษประหารชีวิตต้องเขียนก่อน 90 ที่ ลักษณะเช่นนี้ รองศาสตราจารย์ประธาน วัฒนวานิชย์ มีความเห็นว่า ผู้ต้องคำพิพากษาโทษจำคุกในอดีต ไม่มีสิทธิใดๆ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับแนวความคิดของศาลในประเทศตะวันตกในอดีต ที่เชื่อว่าในระยะเวลาต้องโทษจำคุกบุคคลไม่มีสิทธิและอยู่ในฐานะเป็นทาสของรัฐ (Slave of the State)³²

ในสภาพความเป็นอยู่ในคุกนั้น ท่านสังฆราชปาเลกัวซ์ ได้เขียนเล่าไว้ในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2397) ว่า “...เรือนจำหรือคุกนั้นเป็นสถานที่ที่น่ากลัวมาก เป็นห้องขังมืด ๆ ซึ่งมีนักโทษแออัดกันอยู่เป็นจำนวนร้อย ๆ เเคราะห์ดีที่ใช้อาศัยหลับนอนแต่เฉพาะตอนกลางคืนเท่านั้น ส่วนกลางวันถูกย้ายไปทำงาน เช่น เลื่อยไม้ ขนอิฐ ขนทราย ทำทาง หรือทำงานหนักอื่น ๆ และเขาให้อาหารเพียงข้าววันละก้อนเล็กน้อยเท่านั้น พอตกคำก็พากันเข้าคุก เขาให้นักโทษนอนเรียงกันเป็นแถวแล้วใช้โซ่ยาวร้อยห่วงเหล็กที่ขา ล่ามไปผูกที่เสาใส่กุญแจหอยโข่งดอกใหญ่ การถูกล่ามไว้ในดังนี้ทำให้พลิกตัวไม่ได้ ยามมีทุกข์ต้องนอนถนัดหน้าถนัดหลังและอยู่เช่นนั้นจนกระทั่งรุ่งเช้า...”³³

จะเห็นได้ว่า การราชทัณฑ์ในสมัยแรกนั้น ได้ปฏิบัติต่อนักโทษโดยไม่ได้นำถึงหลักสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิเสรีภาพของนักโทษ ผู้คุมมักจะข่มเหง กดขี่ทรมานนักโทษอย่างไม่เป็นธรรม และไม่มีการกำหนดว่า ผู้มีบรรดาศักดิ์เพียงใดที่จะควบคุมจองจำผู้ต้องขังได้ จึงทำให้นักโทษได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก เนื่องจากธรรมเนียมการคุมขังจำตรวน ยังไม่ได้กำหนดเป็นพระราชบัญญัติ กรมหนึ่งก็มีธรรมเนียมอย่างหนึ่ง อีกกรมหนึ่งก็มีธรรมเนียมอีกอย่างแตกต่างกันไป จึงทำให้เกิดการกดขี่นักโทษมากบ้างน้อยบ้างตามใจของผู้คุมโดยไม่มีหลักเกณฑ์ และนักโทษที่ต้องคุมขังเหล่านี้ ก็ไม่มีการสั่งสอนฝึกหัดให้กลับตัวเป็นคนดีอย่างใด ตลอดทั้งไม่มีการอบรมวิชา

³¹ วราจกนา สุจริตกุล. (2539, น. 27-28.). *นักโทษเด็ดขาดกับสิทธิทางกฎหมาย*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

³² รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย (น. 35). เล่มเดิม.

³³ สุชาติ บาปุยะวาทย์. (2517, กรกฎาคม-สิงหาคม, น. 31-39). “กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กับการราชทัณฑ์,” *วารสารราชทัณฑ์* 22 (4).

ความรู้เพื่อสำหรับทำมาหากินเมื่อพ้นโทษออกไป การจำคุกในสมัยก่อนจึงทำให้นักโทษตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมทรามลงกว่าเดิม

สังฆราชปาเลกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา 33 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2372 - พ.ศ. 2405 ได้บันทึกประวัติศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับเรือนจำไว้โดยอ้างคำพูดของนักโทษคนหนึ่งว่า สภาพเรือนจำนั้นมีความเลวร้ายมาก และเขาไม่เชื่อว่า “นรกจะเลวร้ายไปกว่าคุก”³⁴

2.4.2 การราชทัณฑ์สมัยที่รัชกาลที่ 5

การราชทัณฑ์ในยุคนี้ เป็นยุคสมัยของรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ตราและใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ราชการ พ.ศ. 2440 (รศ. 116) โดยให้การลงโทษผู้กระทำความผิดอยู่ในอำนาจหน้าที่ของตุลาการ และทรงให้กระทรวงมหาดไทยตราข้อบังคับลักษณะการคุมขังนักโทษเรือนจำหัวเมือง รศ. 116 และ รศ. 118 (พ.ศ. 2442) จำนวน 5 หมวด มี 83 ข้อบัญญัติเรื่องการบริหารงานและข้อบังคับเกี่ยวกับผู้โดยให้มีการชี้แจงถึงข้อบังคับให้นักโทษได้รับทราบ รวมทั้งการดูแลรักษานักโทษ เป็นต้น ต่อมากระทรวงมหาดไทยออกกฎเสนาบติที่ 2 ในปี พ.ศ. 2443 กำหนดให้ผู้พิพากษามีอำนาจหน้าที่ตรวจการคุมขังนักโทษทั้งผู้ต้องขังระหว่างไต่สวนและผู้ต้องขังตามคำพิพากษาของศาลและกระทรวงยุติธรรมก็ได้ออกกฎเสนาบติให้ผู้พิพากษามีหน้าที่ไปตรวจตราการคุมขัง นักโทษในมณฑล หรือในหัวเมืองที่อยู่ในอำนาจศาลนั้นไม่น้อยกว่าเดือนละ 2 ครั้ง ในกรณีที่ตรวจพบการคุมขังนักโทษที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ข้อบังคับให้ผู้พิพากษามีอำนาจออกหมายสั่งตามอำนาจที่มีศาลนั้นๆ และมีอำนาจแจ้งต่อผู้ว่าราชการเมืองให้จัดการแก้ไขให้ถูกต้อง ซึ่งนับว่าเป็นการให้หลักประกันแก่ผู้ต้องขังที่จะได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติตั้งกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2458 พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ผู้พิพากษาฝ่ายตุลาการ มีอำนาจไปตรวจการคุมขังนักโทษในคุกและเรือนจำได้เช่นเดิมต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ผู้พิพากษาฝ่ายตุลาการก็ยังคงมีอำนาจหน้าที่ตรวจเรือนจำเช่นเดิม³⁵

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา วัตถุประสงค์ของกรมราชทัณฑ์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง มิได้เป็นการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการอบรมแก้ไขผู้กระทำความผิดให้กลับตนเป็นผู้เคารพกฎหมายและเป็นพลเมืองดี รวมทั้งป้องกันอาชญากรรม

³⁴ แหล่งเดิม. (น. 34).

³⁵ รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย. (น. 285-288). เล่มเดิม.

ด้วย และในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังมีรากฐานมาจากกฎหมายข้อบังคับและระเบียบต่าง ๆ ซึ่งตราขึ้นหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และอยู่บนรากฐานของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับผู้ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติ พ.ศ. 2498 อันเป็นการตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของนักโทษตามหลักสิทธิมนุษยชน³⁶

แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง หรือสิทธิของผู้ต้องขังมีที่มาจากการยอมรับนับถือสิทธิที่ไม่อาจถูกพรากไปได้ (Inalienable Rights) ของมนุษย์ซึ่งกล่าวอย่างชัดเจนในคำปรารภของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนความว่า “โดยที่การยอมรับนับถือเกียรติศักดิ์ของมนุษย์แต่ละคนและสิทธิที่เท่าเทียมกันและโอนมิได้ของบรรดาสมาชิกทั้งหลายแห่งสังคมมนุษย์เป็นหลักมูลเหตุฐานแห่งอิสรภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพในโลก...” ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า ผู้ต้องขังมีสิทธิในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศแต่อาจถูกจำกัดด้วยกฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ ซึ่งใช้สำหรับควบคุมผู้ถูกกล่าวหา จำเลยหรือผู้ต้องขัง อย่างไรก็ตามยังมีปัญหาโต้แย้งกันอย่างมากเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิของผู้ต้องขังด้วยระเบียบปฏิบัติ และการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานและฝ่ายบริหารซึ่งก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ลำเอียง หรือใช้ดุลพินิจโดยไม่มีเหตุผล รวมทั้งขอบเขตของการจำกัดสิทธิของผู้ต้องขังว่าควรมีนานเพียงใด³⁷

รองศาสตราจารย์ประธาน วัฒนวานิชย์ ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องขังกับการบริหารงานของรัฐไว้ว่า สิทธิของผู้ต้องขังจะต้องมีความสมดุลที่รัฐสามารถที่จะบริหารงานเรือนจำได้ คือ จะต้องไม่ทำให้การบริหารงานของรัฐเป็นไปไม่ได้ การบริหารงานเรือนจำเป็นหน้าที่ของรัฐซึ่งจะต้องควบคุมผู้กระทำความผิดไว้ในเรือนจำหรือไม่ให้หลบหนีออกไปนอกเรือนจำ หรือไม่ให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในเรือนจำแต่ในขณะเดียวกันผู้ต้องขังในเรือนจำจะต้องได้รับความคุ้มครองสิทธิในระดับหนึ่ง เช่น สิทธิที่ไม่ถูกทรมาน สิทธิในการติดต่อกับบุคคลภายนอก เรือนจำเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น³⁸

³⁶ รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย. (น. 291-292). เล่มเดิม.

³⁷ ทวีศักดิ์ รอดโพคา. (2544, น. 28-29). สิทธิเสรีภาพของนักโทษเด็ดขาดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

³⁸ รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย. (น. 4-5). เล่มเดิม.

2.4.3 การราชทัณฑ์สมัยปัจจุบัน (ยุคภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540)

การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นรูปแบบการปกครองโดยประชาชนและเพื่อประชาชนส่วนใหญ่ที่เคารพเสียงข้างน้อย มีการให้หลักประกันในสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ผู้ปกครองหรือรัฐบาลมาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีการแบ่งแยกอำนาจหน้าที่กันอย่างชัดเจน โดยแบ่งเป็นหน้าที่ออกกฎหมาย (อำนาจนิติบัญญัติ) หน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย (อำนาจบริหาร) หน้าที่ตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท (อำนาจตุลาการ) ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการถ่วงดุลและการตรวจสอบการใช้อำนาจระหว่างกัน เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติหรือผู้ใช้อำนาจบริหาร หรืออำนาจตุลาการมาก้าวล่วง หรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยมิชอบ³⁹ การรับรองและการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จากข้อเท็จจริงปรากฏว่า มีรัฐธรรมนูญหลายฉบับที่มีการประกาศใช้หลังจากที่มีการปฏิวัติรัฐประหารและถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการบริหารประเทศในขณะนั้น โดยมีได้มีการให้ความสำคัญในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน หรือมีการควบคุมและจำกัดการใช้อำนาจของรัฐไว้ในรัฐธรรมนูญ หากจะมีก็แต่เพียงการกำหนดเงื่อนไข หรือข้อจำกัดการใช้สิทธิเสรีภาพไว้เท่านั้น โดยไม่เอื้อให้ประชาชน หรือบุคคลได้ใช้อำนาจในการกล่าวอ้างถึงสิทธิเสรีภาพที่ตนมีเพื่อให้ได้รับความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล มีการกำหนดขอบเขตหรือข้อจำกัดการใช้อำนาจรัฐไว้ได้แก่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489, พุทธศักราช 2492, พุทธศักราช 2517, พุทธศักราช 2521, พุทธศักราช 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2538⁴⁰ อย่างไรก็ตาม สิทธิและเสรีภาพที่เคยกล่าวถึงในรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ มีผลในทางปฏิบัติค่อนข้างน้อยขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมักจะเป็นไปตามขอบเขตของกฎหมายลูกบท คือพระราชบัญญัติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิและเสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ มักจะไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิทธิที่มีผลผูกพันองค์กรผู้ใช้อำนาจโดยตรง⁴¹

³⁹ สิทธิเสรีภาพของนักโทษเค็ดขาดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. (น. 26). เล่มเดิม.

⁴⁰ แหล่งเดิม. (น. 41).

⁴¹ บรรเจิด สิงคะเนติ. (2543, น. 1). *หลักพื้นฐานสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

เมื่อได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนฉบับแรกของประเทศไทยซึ่งได้มีการบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้มากที่สุด เมื่อเทียบกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญไทยฉบับก่อนที่เคยมีมา นอกจากการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญและสิทธิในการมีส่วนร่วมในทางการเมืองที่เคยรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ แล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เพิ่มการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนรวมเป็น 50 มาตรา เช่น การยอมรับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในด้านต่าง ๆ สิทธิในฐานะที่เป็นพลเมือง การรับรองความเสมอภาคของบุคคลเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะสตรีและผู้ด้อยโอกาสในสังคม เป็นต้น และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทยที่ได้นำหลักการหลักการสำคัญประการหนึ่งกล่าวคือได้มีการนำเอาหลักการ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” มารับรองคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่ง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” นี้เองที่ยอมรับกันว่าเป็นมูลฐานหนึ่งของสิทธิมนุษยชนซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้เป็นหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งให้คุ้มครองประชาชนทั้งหลายไม่ว่าประชาชนคนนั้นจะมีฐานะใดในสังคม และยังให้ความคุ้มครองรวมไปถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทยอีกด้วยและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ ประชาชนผู้ถูกละเมิดจากการกระทำที่ไม่ชอบใด ๆ อันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถยกขึ้นอ้างในการพิจารณาคดีในศาลได้

ตามวัตถุประสงค์ของกรมราชทัณฑ์ปัจจุบันในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนั้นมิได้เน้นแต่การลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้มีการนำแนวทางการคิดในการแก้ไขฟื้นฟูความประพฤติของผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นคนดีโดยได้ปฏิบัติต่อนักโทษอย่างมนุษยธรรมและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพเพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวได้และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีปกติสุขภายหลังพ้นโทษออกไป

หน้าที่ของเรือนจำและทัณฑสถานนั้น นอกจากการลงโทษแล้ว เรือนจำและทัณฑสถานยังมีหน้าที่อื่น ๆ อาจสรุปได้ดังนี้ คือ⁴²

1) การลงโทษผู้กระทำความผิดตามคำพิพากษาของศาลโดยการควบคุมกักขังผู้กระทำผิดเหล่านั้นไว้เพื่อแยกตัวออกจากสังคมระยะหนึ่ง

⁴² อูซาร์ โกมลปานิก. (2510, พฤษภาคม-มิถุนายน, น. 13-23). “วิวัฒนาการของการราชทัณฑ์และการอบรมผู้ต้องขังในประเทศไทย,” *วารสารราชทัณฑ์* 15 (3).

2) ให้การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในทางปรองดองแก้ไขทั้งร่างกายและจิตใจด้วยการฝึกอบรมทางศีลธรรม วัฒนธรรม การศึกษาสามัญและการศึกษาวิชาชีพเพื่อแก้ไขปรองดองนิสัยและความประพฤติของผู้กระทำผิดให้กลับตัวเป็นพลเมืองดี

3) ให้การสงเคราะห์แก่ผู้กระทำผิด ทั้งในขณะต้องโทษและเมื่อพ้นโทษแล้ว

แนวนโยบายการราชทัณฑ์สมัยใหม่นั้น เน้นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของนักโทษมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากวิธีปฏิบัติในเรื่องจำคุกเลิกการแก้แค้นทดแทน เช่น การจองจำชั่วคราว เยี่ยมติด ใช้งานหนัก ไม่สนใจต่อการให้บริการกินอยู่หลับนอนมีการทรมานนักโทษ ปลอ่ยให้อยู่ตามยถากรรม เป็นต้น ซึ่งต่อมาเมื่อการราชทัณฑ์ได้หันไปปฏิบัติต่อนักโทษตามหลักมนุษยธรรมแล้ว ได้มีการให้บริการด้านปัจจัย 4 ตามสมควรแก่สภาพ เช่น การให้บริการในเรื่องที่พักอาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่มการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย การจัดให้นักโทษได้ออกกำลังกาย การเอาใจใส่ดูแลนักโทษ เปิดโอกาสให้นักโทษได้ร้องทุกข์ นอกจากนั้นก็ได้จัดให้นักโทษทำงานทั้งหัตถกรรมและเกษตรกรรม โดยแบ่งปันรางวัลจากผลงานที่ตนได้มีส่วนผลิตด้วย เมื่อได้รับการปล่อยอิสระก็จะได้มีเงิน มีอาชีพติดตัวออกไปประกอบอาชีพสุจริตได้ ทางด้านศาสนา ได้การอบรมศีลธรรม นิมนต์พระมาเทศน์เป็นประจำ อนุญาตให้ผู้ต้องขังประกอบพิธีทางลัทธิศาสนาในเรื่องจำตามสมควร จัดให้นักโทษได้รับการศึกษาและอบรมนักโทษตามหลักการศึกษาขั้นมูลฐาน (Fundamental Education) ทั้งจัดให้มีห้องสมุดสำหรับผู้ต้องขังได้อ่านหนังสือการจัดสวัสดิการแก่ผู้ต้องขังตลอดจนมีการนำหลักการจูงใจให้ผู้ต้องขังให้ประพฤติตนดีมาใช้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าเดิม เช่น ระบบการพักการลงโทษ (Parole) การลดวันต้องโทษ ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้นักโทษที่ประพฤติตนดี มีโอกาสปรับตัวสู่สังคมได้ง่ายขึ้น⁴³

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในปัจจุบัน นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา การดำเนินนโยบายของรัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญในการบริหารงานราชทัณฑ์เพิ่มขึ้นมาจากเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 อีกทั้งกฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับมีที่เกี่ยวข้อง รวมตลอดถึงการนำเอาข้อกำหนดขององค์การสหประชาชาติในเรื่องของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหรือนักโทษมาปรับใช้ในการปฏิบัติ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการบริหารภารกิจของการราชทัณฑ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย พัฒนาความก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ อันเป็นการตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพของนักโทษ โดยคำนึงถึงการปฏิบัติต่อนักโทษอย่างให้ความเคารพตามหลักสิทธิมนุษยชน แม้ว่าในบางขณะประเทศจะประสบปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปฏิบัติของเจ้า

⁴³ นักโทษเค็ดขาดกับสิทธิทางกฎหมาย. (น. 26). เล่มเดิม.

พนักงานราชทัณฑ์ อีกทั้งปัญหาด้านงบประมาณ และบุคลากรก็ตาม ซึ่งเป็นเรื่องบ่งชี้ว่าในอนาคต สิทธิเสรีภาพของนักโทษน่าจะได้รับการยอมรับและให้ความคุ้มครองเพิ่มมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา⁴⁴

2.5 กฎเกณฑ์ระหว่างประเทศว่าด้วยการบังคับโทษในระดับสากล

2.5.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948) สิทธิมนุษยชน (Human Rights)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีการนำคำนี้มาใช้โดยปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี ค.ศ. 1948 โดยสิทธิมนุษยชนได้มีการพัฒนาในแต่ละยุคสมัยต่อเนื่องกันมา และมีการรับรองสิทธิของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ เช่น สิทธิของผู้อพยพ สิทธิสตรี สิทธิเด็ก รวมตลอดถึงสิทธิของผู้ต้องขัง อันเป็นผลมาจากการที่บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ยังไม่ได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกันตามกฎหมาย หรือตามมาตรฐานสากลที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

สิทธิของผู้ต้องขังมาจากการแสวงหาหลักเกณฑ์พื้นฐานของความเป็นปัจเจกชน (Individual Basis) สมัยก่อนได้เริ่มจากการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังทางกฎหมาย อาจกล่าวได้ว่า สาธารณชนไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องสิทธิผู้ต้องขัง สาเหตุเพราะผู้กระทำความผิดจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่บกพร่องในเรื่องศีลธรรมอย่างร้ายแรงจึงไม่สมควรได้รับการช่วยเหลือ แต่ต่อมาสิทธิของปัจเจกชนได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในฐานะที่เป็นเครื่องป้องกันที่ประชาชนมีต่อการใช้อำนาจรัฐ การที่ผู้ต้องขังต้องถูกแยกตัวออกจากสังคมปกติ ซึ่งผู้ต้องขังจะถูกจำกัดเสรีภาพในการเคลื่อนไหว เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกทำให้เกิดปัญหาในเรื่องความถูกต้องชอบธรรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ความทุกข์ทรมานของผู้ต้องขังที่ได้รับจากการถูกจำกัดเสรีภาพตามกฎหมายต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเรียกร้องสิทธิของผู้ต้องขังอันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (basic human rights) รวมทั้งการเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิตามกฎหมายอันพึงมีของบุคคลเหล่านั้นด้วย⁴⁵

การคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังเกิดจากแนวคิดที่ว่าผู้ต้องขังที่ถูกลงโทษได้สูญเสียสิทธิบางส่วนจากการถูกลงโทษไป แต่บุคคลเหล่านี้ยังมีสิทธิที่ยังเหลืออยู่จากการถูกลงโทษนั้น มิได้หมายความว่าผู้กระทำความผิดที่ถูกลงโทษจำคุกจะต้องสูญเสียสิทธิของความเป็นมนุษย์ไปเสียทั้งหมด สิทธิผู้ต้องขังถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนที่สำคัญที่ปรากฏตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ

⁴⁴ สิทธิเสรีภาพของนักโทษเด็ดขาดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. (น. 30-31). เล่มเดิม.

⁴⁵ กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก. (น. 48). เล่มเดิม.

มนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948) และต่อมาได้มีการรับรองสิทธิของผู้ต้องขังไว้ในหลักเกณฑ์รับรองสิทธิระหว่างประเทศหลายฉบับ เช่น กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights 1966) และข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง นอกจากนั้นในภูมิภาคยุโรปได้มีการจัดทำสาส์นโดยสภายุโรปเรียกว่าอนุสัญญาเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom 1950) ในภูมิภาคอเมริกามีการรับรองสิทธิผู้ต้องขังไว้ในปฏิญญาอเมริกาว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของบุคคล (American Declaration of the Rights and Duties of Man 1948)⁴⁶ เป็นต้น

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของบุคคลรวมทั้งผู้ต้องขังไว้ ดังต่อไปนี้⁴⁷

ข้อ 2 บุคคลชอบที่จะมีสิทธิและเสรีภาพตามที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใด ๆ เช่น เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมือง หรือทางอื่นใด ชาติ หรือสังคมอันเป็นที่มาเดิม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใด

ข้อ 3 บุคคลทุกคนมีสิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพ และความมั่นคงแห่งร่างกาย

ข้อ 5 บุคคลใดจะถูกทรมานหรือได้รับการปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้ายทารุณ ไร้มนุษยธรรม หรือหยาบเถื่อนไม่ได้

ข้อ 12 การเข้าไปสอดแทรกโดยพลการในการ...ส่งข่าวสาร...จะกระทำไม่ได้ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายจากการสอดแทรกดังกล่าว

ข้อ 18 บุคคลมีสิทธิเสรีภาพแห่งความคิด มโนธรรม และศาสนา สิทธินี้รวมถึงเสรีภาพที่จะเปลี่ยนศาสนาหรือความเชื่อถือ และเสรีภาพที่จะแสดงให้ศาสนาหรือความเชื่อถือประจักษ์ในรูปของการสอน การปฏิบัติกิจ การเคารพ สักการบูชา สวดมนต์ หรือปฏิบัติพิธีกรรม ไม่ว่าโดยลำพังตนเองหรือร่วมกับผู้อื่นในประชาคม และในที่สาธารณะหรือส่วนตัว

ข้อ 25 (1) บุคคลทุกคนมีสิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ของตนและครอบครัว รวมทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการดูแลสุขภาพ การแพทย์ และบริการทางสังคมที่จำเป็น...

⁴⁶ แหล่งเดิม. (น. 49).

⁴⁷ สิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย. (2543, 219-223). โครงการศูนย์กฎหมายสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

2.5.2 ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners)⁴⁸

ในเรื่องเกี่ยวกับสุขอนามัยตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำนี้ได้รับการรับรองในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงเจนีวา เมื่อปี ค.ศ. 1955 และผ่านความเห็นชอบโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและสภามหาสมุทรสากลตามมติที่ 663 C (24) เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม ค.ศ. 1957 และมติที่ 2076 (62) เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ. 1977⁴⁹

หลักการที่ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำกำหนดไว้นี้มีได้มุ่งที่จะกำหนดรายละเอียดของรูปแบบองค์กรงานราชทัณฑ์ หากแต่มุ่งหมายที่จะแสวงหาหลักการพื้นฐานอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปของแนวคิดเบื้องต้นและองค์ประกอบที่สำคัญของระบบที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันมากที่สุด เพื่อเป็นแนวทางในการจัดวางหลักการและวิธีปฏิบัติที่ดีในการดูแลนักโทษและการบริหารจัดการทั่วไปของหน่วยงานราชทัณฑ์ โดยข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไม่ได้ประสงค์ที่จะตัดทอนการศึกษาหรือการปฏิบัติทั้งหลายที่ชอบด้วยหลักการ และแสวงหาจุดมุ่งหมายถัดไปที่สืบเนื่องจากหลักการทั้งหมดนั้น เป็นเรื่องที่เหมาะสมที่หน่วยงานราชทัณฑ์ของประเทศจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามมาตรฐานขั้นต่ำที่องค์การสหประชาชาติได้เห็นชอบนี้ไปใช้⁵⁰

ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฉบับนี้จะครอบคลุมถึงการบริหารงานทั่วไปในทัณฑสถานซึ่งนำไปใช้กับผู้ต้องขังทุกประเภท ผู้ที่ถูกจำคุกไม่ว่าในคดีแพ่งหรือคดีอาญา ยังไม่มีคำพิพากษาหรือมีคำพิพากษาแล้ว รวมถึงนักโทษประเภทที่ต้องมีมาตรการคุ้มกันความปลอดภัยตามคำสั่งศาล แต่ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฉบับนี้ มิได้นำไปใช้กับการบริหารสถานที่คุมขังเด็กและเยาวชน เช่น สถานพินิจ โรงเรียนดัดนิสัยสำหรับเยาวชน⁵¹

หลักการเบื้องต้นของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฉบับนี้คือจะต้องใช้อย่างเสมอภาคโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ การเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดทางการเมือง หรือความคิดเห็นทางอื่น ๆ กำเนิดทางชาติหรือสังคม สถานะทาง

⁴⁸ ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำ”.

⁴⁹ เข้าถึงได้จาก : <http://www.correct.go.th/lawcorrects/lawfile/50001.pdf>.

⁵⁰ กิตติพงษ์ กิตติยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และณัฐวสา ฉัตรไพฑูรย์. (มปป.). มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 1.

⁵¹ แหล่งเดิม.

ทรัพย์สิน กำเนิด หรืออื่นใด เป็นเรื่องที่ต้องห้ามทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม มีความจำเป็นที่ต้องให้ความเคารพต่อความเชื่อทางศาสนาของนักโทษด้วยเช่นกัน⁵²

2.5.2.1 ที่พักอาศัย ของผู้ต้องขัง

ตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำได้มีการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับที่พักอาศัยของผู้ต้องขังในเรือนจำไว้หลายประการ ได้แก่⁵³

(1) ควรเป็นห้องนอนเดี่ยว เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุผลพิเศษเช่นกรณีเกิดปัญหาแออัดในเรือนจำเป็นการชั่วคราวนั้น ทางหน่วยงานราชทัณฑ์ของประเทศอาจกำหนดข้อยกเว้นได้ แต่โดยทั่วไปไม่เป็นการดีที่จะกำหนดให้นักโทษนอนสองคนในห้องเดียวกัน

(2) ในกรณีที่จัดห้องพักในลักษณะเป็นห้องพักรวม จะต้องมีการคัดสรรผู้ต้องขังที่มีความเหมาะสมที่จะมาพักรวมกันได้นั้น ซึ่งในกรณีนี้จะต้องมีการตรวจตราตลอดเวลากลางวันโดยคำนึงถึงสภาพแห่งเรือนจำนั้น

(3) ห้องนอนของผู้ต้องขังทุกแห่งจะต้องมีการจัดการอย่างคำนึงถึงสุขลักษณะ โดยเฉพาะปริมาณอากาศ ขนาดขั้นต่ำของพื้นที่ของห้อง แสงสว่าง ระดับความอบอุ่น และการถ่ายเทของอากาศ

(4) ทุกสถานที่ในเรือนจำที่จัดไว้ให้นักโทษได้อยู่หรือทำงานจะต้อง

(4.1) มีหน้าต่างที่กว้างพอจะให้ผู้ต้องขังได้รับแสงสว่างสำหรับอ่านหนังสือหรือทำงานได้ โดยควรออกแบบให้มีอากาศที่สดชื่นถ่ายเทเข้าไปได้ไม่ว่าจะมีเครื่องระบายอากาศหรือไม่ก็ตาม

(4.2) มีไฟฟ้าที่ให้แสงสว่างพอเพียงเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาแก่สุขภาพตาของผู้ต้องขังในการอ่านหนังสือหรือทำงาน

(5) ควรมีการจัดสุขภัณฑ์ไว้สำหรับผู้ต้องขังทุกคนอย่างเพียงพอแก่ความต้องการและความจำเป็นโดยสภาพซึ่งต้องสะอาดและถูกสุขลักษณะ

(6) เรือนจำต้องจัดให้มีน้ำและอุปกรณ์ในห้องน้ำที่จำเป็นต่อการชำระล้างร่างกายของนักโทษผู้ต้องขังเพื่อสุขอนามัย ในอุณหภูมิที่เหมาะสมแก่สภาพอากาศ ฤดูกาล และสภาพภูมิประเทศ แต่อย่างน้อยที่สุดควรให้นักโทษมีโอกาสอาบน้ำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในสภาพอากาศที่พอเหมาะ

(7) ที่อาบน้ำสำหรับผู้ต้องขัง ควรมีการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่สะอาดอยู่เสมอ

⁵² แหล่งเดิม.

⁵³ แหล่งเดิม. (น. 2-3).

2.5.2.2 สุขอนามัยส่วนตัวของผู้ต้องขัง

(1) ผู้ต้องขังจะได้รับการดูแลในเรื่องความสะอาดของร่างกาย โดยเรือนจำพึงจัดหาผ้าและของใช้ที่จำเป็น เพื่อสุขภาพและความสะอาดของผู้ต้องขัง⁵⁴

(2) เรือนจำจะต้องจัดเตรียมให้ผู้ต้องขังได้รับการดูแลในเรื่องความสะอาดเรียบร้อยโดยจัดให้ผู้ต้องขังได้ตัดผม ผู้ต้องขังชายควรจะได้โกนหนวดเคราอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ร่างกายผู้ต้องขังมีลักษณะไม่เป็นที่น่ารังเกียจ และสร้างนิสัยให้รู้จักเคารพตนเอง⁵⁵

2.5.2.3 เสื้อผ้าและที่นอน

(1) ผู้ต้องขังที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ใส่เสื้อผ้าที่จัดหาเองได้นั้น⁵⁶

(1.1) ทางเรือนจำจะต้องจัดหาเสื้อผ้าที่เหมาะสมแก่สภาพอากาศให้แก่ผู้ต้องขังและคำนึงถึงสุขอนามัยของผู้ต้องขัง อีกทั้งจะต้องไม่ลักษณะที่จะเป็นการเหยียดหยาม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขัง

(1.2) เสื้อผ้าของผู้ต้องขังทั้งหมดต้องจัดเตรียมไว้ให้ในสภาพที่ดีและสะอาด ชุดชั้นในของผู้ต้องขังต้องมีการเปลี่ยนและซักอยู่เสมอตตามความจำเป็นแก่การรักษาสุขอนามัย

(1.3) ในกรณีที่ผู้ต้องขังได้รับอนุญาตให้ออกไปนอกสถานที่ของเรือนจำ ผู้ต้องขังผู้นั้นพึงได้รับอนุญาตให้ใส่เสื้อผ้าที่จัดหาเอง หรือเสื้อผ้าอื่นที่ไม่ใช่ชุดผู้ต้องขังได้

(2) ในกรณีที่ผู้ต้องขังได้รับอนุญาตให้ใส่เสื้อผ้าที่จัดหาเอง ทางเรือนจำจะต้องตรวจสอบดูแล้วว่ามีสภาพที่เหมาะสมและสะอาดด้วย⁵⁷

(3) ควรจัดให้ผู้ต้องขังแต่ละคนมีที่นอนที่เป็นสัดส่วนเฉพาะตน โดยจะต้องมีการจัดที่นอนอย่างเพียงพอและอยู่ในสภาพที่สะอาดให้แก่ักโทษทุกคน ที่นอนควรมีการดูแลให้อยู่ในสภาพที่ดีและมีการนำไปทำความสะอาดอยู่เป็นประจำด้วย⁵⁸

2.5.2.4 อาหาร

(1) ผู้ต้องขังทุกคนพึงได้รับอาหารที่มีสารอาหารเพียงพอ และตามกำหนดเวลาปกติ โดยจะต้องเป็นอาหารที่เป็นประโยชน์แก่สุขภาพพลานามัย มีคุณภาพ มีการจัดเตรียมและเก็บรักษาที่ดี

⁵⁴ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฯ ข้อ 15.

⁵⁵ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฯ ข้อ 16.

⁵⁶ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฯ ข้อ 17.

⁵⁷ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฯ ข้อ 18.

⁵⁸ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำฯ ข้อ 19.

(2) เรือนจำจะต้องจัดเตรียมน้ำดื่มที่เพียงพอแก่ความต้องการของผู้ต้องขังทุกคนอยู่เสมอ

2.5.2.5 การออกกำลังกายและกีฬา⁵⁹

(1) ผู้ต้องขังทุกคนพึงได้รับโอกาสในการออกกำลังกายกลางแจ้งอย่างน้อยวันละ 1 ชั่วโมง ถ้าสภาพอากาศเอื้ออำนวย

(2) สำหรับผู้ต้องขังที่เป็นเยาวชนและผู้ต้องขังอื่นที่อยู่ในวัยและสภาพร่างกายที่เหมาะสม พึงมีสิทธิได้รับโอกาสในการฝึกฝนการเล่นกีฬาและการบันเทิงรื่นเริงในชั่วโมงการออกกำลังกาย ซึ่งทางเรือนจำจะต้องจัดให้มีสถานที่และอุปกรณ์สำหรับการเล่นกีฬาตามสมควร

2.5.2.6 บริการทางการแพทย์⁶⁰

(1) เรือนจำทุกแห่งจะต้องจัดให้มีเจ้าหน้าที่ด้านการแพทย์อย่างน้อย 1 คน ที่มีความรู้ด้านจิตบำบัดไว้ประจำในเรือนจำนั้น บริการด้านการแพทย์ในเรือนจำนั้นควรมีการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับโรงพยาบาลหรือศูนย์สาธารณสุขของชุมชนหรือประเทศ รวมถึงศูนย์จิตบำบัดสำหรับในกรณีที่พบว่าผู้ต้องขังอาจมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิต จะได้มีการประสานงานสำหรับการบำบัดรักษาได้อย่างเหมาะสม

(2) ผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยด้วยโรคที่ต้องการการบำบัดรักษาเฉพาะด้าน ควรได้รับการส่งตัวไปยังสถานบำบัดรักษาสำหรับโรคชนิดนั้นโดยเฉพาะ หรือโรงพยาบาลนอกเรือนจำ ในกรณีที่เรือนจำมีสถานพยาบาลอยู่ภายในเรือนจำนั้น สถานพยาบาลดังกล่าวจะต้องมีอุปกรณ์ทางการแพทย์และยารักษาโรคที่เพียงพอแก่นักโทษที่เจ็บป่วย อีกทั้งควรมีเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ที่ผ่านการฝึกอบรมอย่างดีแล้ว มาประจำอยู่ในสถานพยาบาลในเรือนจำนั้นด้วย

(3) เรือนจำจะต้องจัดบริการด้านทันตกรรมโดยเจ้าหน้าที่ทันตกรรม ให้แก่ผู้ต้องขังทุกคนด้วย

(4) เรือนจำของผู้ต้องขังหญิงจะต้องจัดให้มี

(4.1) ที่พักพิชสำหรับหญิงมีครรภ์ ทั้งก่อนและหลังคลอดบุตร ในสถานพยาบาลนอกเรือนจำเท่าที่จะกระทำได้ ในกรณีที่การคลอดเกิดขึ้นภายในเรือนจำจะต้องไม่บันทึกสถานที่เกิดของเด็กในสูติบัตรว่าเด็กนั้นเกิดในเรือนจำ

⁵⁹ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำๆ ข้อ 21.

⁶⁰ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำๆ ข้อ 22-26.

(4.2) ในกรณีที่มีการอนุญาตให้มีผู้ดูแลเด็กทารกในเรือนจำ ทางเรือนจำจะต้องกำหนดระเบียบว่าด้วยผู้ดูแลเด็กทารก โดยระบุให้ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลเด็กทารกแทนมารดาในเรือนจำนั้นต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมด้านการดูแลเด็กทารกมาอย่างดีแล้ว

(5) เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ในเรือนจำจะต้องตรวจสอบสุขภาพของผู้ต้องขังทุกคนตั้งแต่แรกเริ่มผู้ต้องขังเข้าสู่เรือนจำ และจะต้องตรวจสอบสุขภาพของผู้ต้องขังหลังจากนั้นอีกตามความจำเป็น เพื่อจะได้รู้ว่าผู้ต้องขังนั้น ๆ มีโรคทางกาย หรือโรคทางจิต อย่างไรหรือไม่ เพื่อจะได้ทำการบำบัดรักษา อีกทั้งเพื่อคัดแยกนักโทษที่ติดเชื้อไปบำบัดรักษาโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังจะต้องตรวจดูความพร้อมด้านสุขภาพของนักโทษที่จะให้ทำงานตามคำสั่งของเรือนจำด้วย

(6) เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ในเรือนจำจะต้องดูแลทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิตของนักโทษ โดยแต่ละวันควรจะมีการตรวจอาการของผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยหรือแจ้งว่าเจ็บป่วย และผู้ต้องขังที่มีอาการที่ควรติดตามดูแลเป็นพิเศษ

(7) เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ในเรือนจำจะต้องรายงานต่อผู้บัญชาการเรือนจำนั้น เมื่อพบว่าผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยรายใดควรได้รับการส่งตัวไปบำบัดรักษาภายนอกเรือนจำ เนื่องจากหากยังคงให้ผู้ต้องขังรายนั้นอยู่ในเรือนจำต่อไปอาจส่งผลร้ายต่อสุขภาพของผู้ต้องขังผู้นั้นมากยิ่งขึ้น

(8) เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ในเรือนจำจะต้องตรวจตราและเสนอความเห็นต่อผู้บัญชาการเรือนจำนั้นอย่างสม่ำเสมอ เกี่ยวกับ

(8.1) ปริมาณและคุณภาพของการจัดเตรียม และบริการด้านอาหารในเรือนจำ

(8.2) สุขลักษณะและความสะอาดของเรือนจำและผู้ต้องขัง

(8.3) ความสะอาด ความร้อน แสงสว่าง และการระบายอากาศภายในเรือนจำ

(8.4) ความเหมาะสมและความสะอาดของที่นอนและเสื้อผ้าของผู้ต้องขัง

(8.5) ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการกีฬาในเรือนจำ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านนั้นโดยเฉพาะ

(9) ผู้บัญชาการเรือนจำจะต้องพิจารณาดำเนินการเกี่ยวกับรายงานและคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ในเรือนจำนั้นทันทีเท่าที่จะทำได้ และหากเรื่องใดอยู่นอกเหนือวิสัยที่ตนจะจัดการได้ก็ให้รายงานต่อผู้บังคับบัญชาในระดับที่สูงกว่าเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับรายงานและคำแนะนำนั้นในทันที

(10)กรณีพิเศษที่ใช้เฉพาะผู้ต้องขังที่วิกลจริต หรือผิดปกติทางจิต

(10.1) ผู้ต้องโทษจำคุกที่วิกลจริตจะต้องไม่ถูกคุมขังในเรือนจำ หากแต่จะต้องได้รับการย้ายไปอยู่ในสถานบำบัดทางจิตในทันที

(10.2) สำหรับผู้ต้องขังที่มีการวิกลจริตหรือผิดปกติทางจิต พึงถูกส่งไปอยู่ในการดูแลและบำบัดรักษาในสถานพยาบาลที่ดูแลรักษาโรคด้านนี้โดยเฉพาะ

(10.3) ในช่วงเวลาที่รอลงอยู่ในเรือนจำ จะต้องจัดให้มีบริการด้านจิตบำบัดให้แก่ผู้ต้องขังอื่น ๆ ที่มีความจำเป็นต้องได้รับการบริการด้านจิตบำบัดนั้นด้วย

(10.4) เป็นเรื่องที่พึงประสงค์ที่จะมีหน่วยงานที่เหมาะสมมาสนับสนุนการดูแลรักษาผู้ต้องขังที่มีอาการวิกลจริตหรือผิดปกติทางจิตนั้นอย่างต่อเนื่องไปจนถึงเวลาที่นักโทษผู้นั้นได้พ้นโทษจำคุกไปแล้ว รวมทั้งจัดให้มีการบำบัดฟื้นฟูทางสังคมให้แก่ผู้ต้องขังหลังการบำบัดรักษานั้นด้วย

2.6 หลักเกณฑ์ในการสาธารณสุขในเรือนจำของประเทศไทย

ในปัจจุบันประเทศไทยมีมาตรการทางกฎหมายในการสาธารณสุขตลอดจนการควบคุมและการป้องกันการเกิดโรคระบาดในเรือนจำอันเป็นไปตามมาตรฐานระดับสากล อย่างไรก็ตามการนำกฎหมายที่มีอยู่มาบังคับใช้ แต่ในทางปฏิบัติอาจยังไม่สามารถบรรลุผลให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์หรือมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีจำนวนผู้ต้องขังอยู่ในสภาพที่แออัด ซึ่งจากข้อมูลปัจจุบัน มีจำนวนผู้ต้องขัง 228,696 คน โดยแบ่งออกเป็นผู้ต้องขังระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา พิจารณา และสอบสวน 69,725 คน และผู้ต้องขังเด็ดขาด 195,947 คน⁶¹ ในขณะที่โดยพื้นที่เรือนนอนในเรือนจำและทัณฑสถานทั้งหมด จำนวน 143 แห่ง ทำให้มีพื้นที่เรือนนอนโดยเฉลี่ย ประมาณ 1.01 ตารางเมตรต่อคน หากคิดตามพื้นที่ความจุมาตรฐาน พื้นที่ภายในเรือนจำจึงมีความแออัดอยู่ค่อนข้างมาก และประเทศไทยเป็นประเทศที่มีจำนวนผู้ต้องขังมากเป็นอันดับ 25 ของโลก ด้วยเหตุดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้เรือนจำของไทยไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันซึ่งแม้จะมีความใกล้เคียงกับมาตรฐานสากล ดังนี้ จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาถึงหลักเกณฑ์และมาตรการทางกฎหมายในการสาธารณสุขตลอดจนการควบคุมและการป้องกันการเกิดโรคระบาดในเรือนจำที่มีอยู่ในประเทศไทย เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงเรื่องที่ยังเป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบันและหาทางแก้ไขต่อไป

⁶¹ สถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์ทั่วประเทศ รท. 102 (ก). หน้าเดิม.

2.6.1 ตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติถึงเรื่องการได้รับบริการทางการแพทย์โดยถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ทำให้ปัจเจกชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข โดยเรือนจำมีหน้าที่ต้องจัดให้มีบริการทางการแพทย์แก่ผู้ต้องขัง ทั้งในด้านการตรวจวินิจฉัยโรค การป้องกันโรคระบาด การรักษาพยาบาล การฟื้นฟูสมรรถภาพ เพื่อผลในการป้องกันปัญหาสุขภาพของผู้ต้องขังและโรคระบาดต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น เนื่องจากเรือนจำและทัณฑสถานเป็นสถานที่ซึ่งควบคุมตัวผู้ต้องขังรวมกันไว้เป็นจำนวนมาก จึงเป็นการง่ายต่อการแพร่กระจายของเชื้อโรคและทำให้เกิดโรคระบาดในเรือนจำได้อย่างรวดเร็ว และอาจส่งผลกระทบต่อสังคมภายนอกได้ รัฐจึงต้องให้ความสำคัญในการจัดให้มีบริการทางการแพทย์ที่เหมาะสมแก่ผู้ต้องขัง

โดยในประเทศไทยมีการบัญญัติรับรองสิทธิในการรักษาพยาบาลและการได้รับบริการทางการแพทย์ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 51⁶² โดยมีสาระสำคัญว่าบุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันในการได้รับบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง มีประสิทธิภาพ และได้มาตรฐาน และมีสิทธิที่จะได้รับการป้องกันและขจัดโรคอันตรายในทันทีจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

นอกจากนี้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 30⁶³ ยังได้บัญญัติถึงเรื่องความเสมอภาคของบุคคลทุกคนในการที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าว ย่อมหมายความว่ารวมถึงผู้ต้องขังที่ถูกคุมขังในเรือนจำด้วย

⁶² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 51 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่เหมาะสมและได้มาตรฐาน และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขจากรัฐซึ่งต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ
บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐอย่างเหมาะสมโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและทันต่อเหตุการณ์”

⁶³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 30 (ความเสมอภาค) บัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม”.

2.6.2 ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ได้บัญญัติถึงหลักการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังในเรือนจำในประเทศไทยไว้ โดยถือเป็นสิทธิขั้นมูลฐานซึ่งผู้ต้องขังพึงได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นมนุษย์และพลเมืองของประเทศ มีการบัญญัติรับรองและคุ้มครองไว้ในกฎหมายต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 กฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ระเบียบ และข้อบังคับกรมราชทัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

2.6.2.1 ที่พักอาศัย สุขอนามัยส่วนตัวของผู้ต้องโทษ ในปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ในประเทศไทยได้มีการให้ความสำคัญกับการจัดบริการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้ต้องขัง โดยพยายามปรับปรุงสภาพห้องขัง และเรือนนอนของผู้ต้องขังให้มีสภาพที่เหมาะสมแก่การควบคุมตัวหรือคุมขังมนุษย์มากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีปัญหาในเรื่องพื้นที่อยู่อาศัยภายในเรือนจำที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยพื้นที่เรือนนอนในเรือนจำและทัณฑสถานทั้งหมด จำนวน 143 แห่ง มีลักษณะเป็นห้องขังรวม โดยมีพื้นที่เรือนนอนทั้งหมดรวม 249,234 ตารางเมตร ซึ่งหากคิดตามความจุมาตรฐาน 2.25 ตารางเมตรต่อคน เรือนจำทั้งหมดสามารถรองรับผู้ต้องขังได้เพียง 160,000 คน⁶⁴ แต่ในปัจจุบัน มีผู้ต้องขังในเรือนจำทั้งสิ้น 228,696 คน⁶⁵ ทำให้มีพื้นที่เรือนนอนโดยเฉลี่ย ประมาณ 1.01 ตารางเมตรต่อคน หากคิดตามพื้นที่ความจุมาตรฐาน พื้นที่ภายในเรือนจำจึงมีความแออัดอยู่ค่อนข้างมาก นอกจากนี้ ปริมาณผู้ต้องขังในปัจจุบันยังมีจำนวนมากกว่ามาตรฐานในด้านพื้นที่เรือนนอนตามอัตราความจุเฉลี่ยซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดไว้ให้มีพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 2.25 ตารางเมตรต่อคน⁶⁶

2.6.2.2 การรับบริการทางด้านการแพทย์ ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติหลัก ประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 ที่กำหนดให้มีการจัดการระบบการให้บริการทางด้านสาธารณสุขที่จำเป็นต่อสุขภาพและการดำรงชีวิต ให้มีการรักษาพยาบาลที่ได้มาตรฐานโดยมีองค์กรกำกับดูแล ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขที่ได้มาตรฐานอย่างทั่วถึง⁶⁷ โดยมาตรา 5 แห่ง

⁶⁴ กรมราชทัณฑ์, สำนักทัณฑวิทยา ส่วนมาตรการควบคุมผู้ต้องขัง, ข้อมูลเรือนนอนและความจุผู้ต้องขังแบบรวมเขต.

⁶⁵ สถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์ทั่วประเทศ รท. 102 (ก). หน้าเดิม.

⁶⁶ บันทึกข้อความสำนักทัณฑวิทยา ที่ ยธ. 0705/267 เรื่องส่งกรอบมาตรฐานสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานการใช้ชีวิตในเรือนจำสำหรับผู้ต้องขัง, ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2547.

⁶⁷ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 “เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่สุขภาพหมายถึง ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล การวางระบบ เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของประชาชน จึงไม่อาจมุ่งเน้นที่การจัดบริการเพื่อการรักษาพยาบาลเพียงด้านเดียว เพราะจะทำให้ รัฐและประชาชนต้องเสีย

พระราชบัญญัตินี้ ได้กำหนดให้บุคคลทุกคนมีสิทธิได้รับการทางด้านสาธารณสุขที่มีมาตรฐานและมีประสิทธิภาพ⁶⁸ ซึ่งผู้ที่ต้องขังอยู่ในเรือนจำ ก็ถือว่าเป็นประชาชนชาวไทยคนหนึ่งที่มีสิทธิในการได้รับการบริการสาธารณสุขตามที่รัฐจัดเตรียมไว้ให้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม มีบทบัญญัติที่ให้สิทธิแก่ผู้ต้องขังในการได้รับการบริการทางการแพทย์ไว้โดยเฉพาะ โดยมีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ตั้งแต่ในชั้นแรกรับตัวผู้ต้องหาเข้าสู่เรือนจำ⁶⁹ และในระหว่างที่ถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำ

2.6.2.3 สิทธิได้รับอาหาร ตามกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ข้อ 77⁷⁰ โดยกำหนดให้เป็นหน้าที่ของทางเรือนจำในการจัดบริการด้านอาหารให้แก่ผู้ต้องขังอย่างน้อยวันละ 2 มื้อ คือ มื้อเช้า และมื้อเย็น เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ กรมราชทัณฑ์ในปัจจุบันได้มีการกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติให้เรือนจำต่าง ๆ

ค่าใช้จ่ายมาก และจะเพิ่มมากขึ้นตามลำดับในขณะเดียวกันโรคและปัจจัยที่คุกคามสุขภาพมีการเปลี่ยนแปลงและมีความยุ่งยากสลับซับซ้อนมากขึ้น จำเป็นต้องดำเนินการให้ประชาชนมีความรู้เท่าทัน มีส่วนร่วม และมีระบบเสริมสร้างสุขภาพและระวังป้องกันอย่างสมบูรณ์ สมควรมีกฎหมายว่าด้วยสุขภาพแห่งชาติ เพื่อวางกรอบและแนวทางในการกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์และการดำเนินงานด้านสุขภาพของประเทศ รวมทั้งมีองค์กรและกลไกเพื่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย อันจะนำไปสู่เป้าหมายในการสร้างเสริมสุขภาพ รวมทั้งสามารถดูแลแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”

⁶⁸ พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 มาตรา 5 บัญญัติว่า “บุคคลมีสิทธิในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ

บุคคลมีหน้าที่ร่วมกับหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการให้เกิดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมตามวรรคหนึ่ง”

⁶⁹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 10 บัญญัติว่า “ให้แพทย์ตรวจอนามัยของผู้ที่ถูกรับตัวเข้าไว้ใหม่

อนึ่ง ให้เจ้าพนักงานหรือ เรือนจำตรวจและบันทึกข้อความเกี่ยวแก่ลักษณะแห่งความผิดที่ ผู้นั้นได้กระทำความผิดรูปพรรณความแข็งแรงของร่างกาย และความสามารถทางสติปัญญา กับข้อความอื่นๆ ตามข้อบังคับที่อธิบดีได้ตั้งขึ้นไว้

เมื่อเจ้าพนักงานเรือนจำร้องขอ ให้เจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง ผู้มีอำนาจทำการสอบสวนหรือสืบสวนการกระทำความผิดอาญา ส่งรายงานแสดงประวัติของผู้ต้องขังให้แก่เจ้าพนักงานเรือนจำ”

⁷⁰ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2479 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “กฎกระทรวง”) ข้อ 77 “ให้จัดให้ผู้ต้องขังได้รับประทานอาหารอย่างน้อย 2 มื้อ คือ เช้าและเย็น อาหารมื้อหนึ่งๆ ให้ประกอบด้วยข้าวหรือสิ่งอื่นแทนข้าวและกับข้าวหรือสิ่งอื่นแทนกับข้าว”

จัดให้บริการด้านอาหารแก่ผู้ต้องขังวันละ 3 มื้อ และจัดให้มีบริการน้ำดื่มที่สะอาดไว้อย่างเพียงพอ กับความต้องการของผู้ต้องขังทั้งในโรงเลี้ยงอาหารและในเรือนนอน

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดในเรื่องการตรวจสอบอาหารที่จะให้แก่ผู้ต้องขัง โดยต้องให้ แพทย์หรือเจ้าพนักงานเรือนจำเป็นผู้ตรวจคุณภาพ ปริมาณอาหารที่ผู้ต้องขังจะได้รับเพื่อให้ผู้ต้องขัง ได้รับอาหารที่มีประโยชน์และมีคุณภาพ⁷¹

2.6.2.4 สิทธิได้รับเครื่องนุ่งห่มหลับนอน ตามกฎกระทรวงในข้อ 67 ได้กำหนดเรื่อง อนามัยของผู้ต้องขัง⁷² โดยให้เป็นหน้าที่ของผู้ต้องขังในการทำความสะอาดเครื่องนุ่งห่มหลับนอน เพื่อให้มีสุขอนามัยที่ดีและปลอดจากการเกิดโรคระบาดต่าง ๆ และข้อ 68 ได้กำหนดหน้าที่ให้ ผู้ต้องขังต้องรักษาความสะอาดโดยมีการจัดให้ผู้ต้องขังตัดผม โกนหนวด โกนเครา ตัดเล็บ อาบน้ำ อย่างสม่ำเสมอเพื่อสุขอนามัยของผู้ต้องขัง

นอกจากนี้ ในปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ได้มีการกำหนดให้มีการแจกจ่ายเครื่องใช้ที่จำเป็น สำหรับการทำความสะอาดร่างกายแก่ผู้ต้องขัง ทำให้ผู้ต้องขังสามารถรักษาความสะอาดของร่างกาย ได้อย่างเต็มที่อันจะส่งผลดีต่อสุขภาพ อนามัยของผู้ต้องขัง แต่ก็ยังมีปัญหาอยู่ว่าการแจกจ่าย เครื่องใช้ดังกล่าวยังไม่สามารถที่จะแจกจ่ายให้แก่ผู้ต้องขังได้อย่างครบถ้วนเนื่องจากการขาดแคลน งบประมาณ แต่ก็ได้มีการพยายามแก้ไขปัญหานี้โดยการรับบริจาคจากภายนอก หรือจัดให้มี ร้านค้าสงเคราะห์เพื่อจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นให้แก่ผู้ต้องขัง⁷³ ซึ่งถือเป็นความพยายามอีกระดับหนึ่ง ที่ต้องการจะพัฒนาให้เรือนจำไทยอยู่ในมาตรฐานในระดับสากล

⁷¹ กฎกระทรวง ข้อ 79 “อาหารที่ผู้ต้องขังรับประทานนั้นต้องให้แพทย์ตรวจก่อน ในกรณีที่แพทย์มา ตรวจไม่ได้ ให้เจ้าพนักงานเรือนจำเป็นผู้ตรวจ

อาหารซึ่งตรวจพบว่าเน่าเสีย ไม่เป็นสิ่งที่พึงรับประทานนั้น ห้ามมิให้ยินยอมให้ผู้ต้องขัง รับประทาน”

⁷² กฎกระทรวง ข้อ 67 “ผู้ต้องขังทุกคนมีหน้าที่จักต้องรักษาความสะอาด

ก. ในส่วนร่างกาย เครื่องนุ่งห่มหลับนอน และเครื่องใช้ต่างๆ เกี่ยวกับคน
ข. ห้องขัง และส่วนใดส่วนหนึ่งของเรือนจำ”

และกฎกระทรวง ข้อ 68 “ให้พัศดีจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนแต่ละคนต้องขังและคนฝาก ดังนี้

1. ตัดผมสั้นหรือโกนผม ตามระเบียบ
2. โกนหนวดและเครา
3. ตัดเล็บ
4. อาบน้ำและชำระร่างกาย”

⁷³ ณัฐยา จรรยาชัยเลิศ. (2548). *หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำรงชีวิต*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 167.

2.6.2.5 การติดต่อกับโลกภายนอก เรือนจำหรือทัณฑสถานเป็นสถานที่ซึ่งใช้ในการควบคุมผู้กระทำความผิด และจำกัดอิสรภาพของผู้กระทำความผิดให้อยู่เฉพาะบริเวณที่กำหนดไว้ และมีลักษณะเป็นเขตหวงห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้าไปได้โดยง่าย ด้วยเหตุผลในการป้องกันและรักษาความปลอดภัยภายในเรือนจำ ทำให้ผู้ต้องขังไม่สามารถติดต่อกับบุคคลภายนอกได้อย่างอิสระ แต่การเยี่ยมและการติดต่อระหว่างผู้ต้องขังกับญาติและบุคคลภายนอกที่จำเป็น ถือเป็นสิ่งที่สำคัญและมีผลต่อสภาวะจิตใจของผู้ต้องขัง⁷⁴

ในประเทศไทย นอกจากมีการบัญญัติรับรองสิทธิในการติดต่อสื่อสารไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 36⁷⁵ ซึ่งให้การรับรองสิทธิดังกล่าวแก่บุคคลทุกคนรวมถึงผู้ต้องขังด้วยแล้ว ยังมีการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิในการติดต่อสื่อสารของผู้ต้องขังไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และยังมีระเบียบต่างๆ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอกที่เข้าเยี่ยมผู้ต้องขัง และการลงโทษด้วยการตัดสิทธิในการติดต่อสื่อสารของผู้ต้องขังตามกฎหมาย เป็นต้น

ปัจจุบันกรมราชทัณฑ์มีแนวคิดว่าการที่ผู้ต้องขังได้ติดต่อกับญาติหรือบุคคลภายนอกอย่างใกล้ชิดจะทำให้ผู้ต้องขังมีความรู้สึกที่ดี ผ่อนคลายความตึงเครียดและลดความกังวลของตัวผู้ต้องขังลง รวมทั้งมีผลต่อสภาพจิตใจและเป็นเครื่องมือจูงใจให้ผู้ต้องขังประพฤติเป็นคนดี ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยของเรือนจำ

วิธีการติดต่อสื่อสารที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับตั้งแต่ในสมัยอดีตจนถึงปัจจุบันก็คือการติดต่อสื่อสารทางจดหมาย เนื่องจากเป็นวิธีการติดต่อสื่อสารที่ทางเรือนจำสามารถควบคุมและตรวจสอบได้โดยง่าย และนอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการนำเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารเข้ามาใช้ในเรือนจำ เช่น โทรศัพท์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่ผู้ต้องขังในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้รวดเร็วและบ่อยขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกไม่ว่าจะใช้วิธีการติดต่อสื่อสารแบบใดก็จำเป็นที่จะต้องมีการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่

⁷⁴ แหล่งเดิม. (น. 90-102).

⁷⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 36 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย

การตรวจ การกัก หรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อกัน รวมทั้ง การกระทำ ด้วยประการอื่นใดเพื่อให้ล่วงรู้ถึงข้อความในสิ่งสื่อสารทั้งหลายที่บุคคลมีติดต่อกัน จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อรักษา ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

เรือนจำ เพื่อประโยชน์ในด้านความปลอดภัย ความมั่นคง และความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในเรือนจำด้วย

2.6.2.6 การนับถือศาสนา กฎหมายไทยได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิในการนับถือศาสนา และปฏิบัติศาสนกิจของบุคคลทุกคนซึ่งรวมถึงผู้ต้องขังในเรือนจำด้วย ทั้งนี้ โดยมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 บัญญัติรับรองสิทธิในการนับถือศาสนา นิิกายของศาสนา ลัทธินิยมทางศาสนา ตลอดจนเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือไว้⁷⁶

2.6.2.7 การแจ้งข่าวสารแก่ผู้ต้องขัง การรับทราบข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของผู้ต้องขังควรได้รับการรับรองจากรัฐ แต่ทั้งนี้ อาจมีการกำหนดข้อจำกัดไว้บางประการโดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจมีต่อตัวผู้ต้องขังและความมั่นคงปลอดภัยของเรือนจำ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันกฎหมายไทยไม่มีการบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้แต่อย่างใด จะมีก็แต่เพียงหนังสือกรมราชทัณฑ์กำหนดแนวทางปฏิบัติในการรับทราบข่าวสารต่างๆ เท่านั้น⁷⁷ โดยกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้เรือนจำหรือทัณฑสถานต่างๆ ให้สิทธิแก่ผู้ต้องขังที่จะได้รับทราบข่าวสารจากภายนอกได้ด้วยการดูโทรทัศน์และอ่านหนังสือพิมพ์ได้ โดยกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติไว้⁷⁸

1) ให้ผู้ต้องขังชมข่าวได้เฉพาะข่าวที่อัดเทปไว้ หลีกเลี่ยงไม่ให้ชมข่าวอาชญากรรมที่ร้ายแรง ข่าวก่อการจลาจล หรือการหลบหนี โดยมีเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในช่วงที่ให้ผู้ต้องขังได้ชมโทรทัศน์อย่างเสรี หากมีรายงานข่าวด่วนให้เจ้าหน้าที่สามารถระงับการชมหรือเปลี่ยนช่องสถานีได้ทันที ส่วนรายการอื่นที่มีรายการข่าวให้มีการกำหนดสาระของรายการที่ให้ผู้ต้องขังชมโดยคำนึงถึงคุณค่าในด้านความบันเทิง ด้านการศึกษา และพัฒนาจิตใจของผู้ต้องขัง

⁷⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 37 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา นิิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนธรรม ศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพตามวรรคหนึ่ง บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้ เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิิกายของศาสนา ลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติตามศาสนธรรม ศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือ แตกต่างจากบุคคลอื่น”

⁷⁷ หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำรงชีวิต. (น. 108). เล่มเดิม.

⁷⁸ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ยธ. 0705/ว.8 เรื่องการจัดสวัสดิการและสิ่งอำนวยความสะดวกในเรือนจำหรือทัณฑสถาน ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2546.

ห้ามมิให้ผู้ต้องขังมีโทรทัศน์และอุปกรณ์หรือวัสดุต่อเนื่องดังกล่าวไว้เป็นสมบัติส่วนตัว ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องขังได้รับทราบข่าวรุนแรงต่างๆ เพราะจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้ต้องขังเกิดพฤติกรรมที่ก้าวร้าว เลียนแบบการกระทำนั้นได้

2) จัดให้มีการติดตั้งเครื่องรับโทรทัศน์สำหรับผู้ต้องขังบนเรือนนอน โรงเลี้ยง หรือที่อื่นตามความเหมาะสม โดยเป็นดุลพินิจของทางเรือนจำและทัณฑสถาน โดยมีการป้องกันมิให้ผู้ต้องขังสามารถปรับเปลี่ยนช่องสถานีได้ รวมทั้งให้มีศูนย์ควบคุมรายการโดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้ควบคุมด้วย

3) กำหนดเวลาในการชมโทรทัศน์ในวันธรรมดา ให้เปิดตั้งแต่เวลาที่ผู้ต้องขังขึ้นเรือนนอนถึงเวลา 21.00 น. โดยตั้งแต่เวลาขึ้นเรือนนอนถึงเวลา 19.00 น. ให้ผู้ต้องขังชมโทรทัศน์หรือวิดีโอ จากนั้น เวลา 20.00 น. ชมข่าวที่อัดไว้ และเวลา 20.00 น. - 21.00 น. ให้ชมโทรทัศน์หรือวิดีโอ ส่วนในวันหยุดราชการ ในช่วงเวลากลางวันให้ชมโทรทัศน์ได้ไม่เกินเวลา 15.00 น. โดยเสรีแต่อยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ควบคุมรายการ ส่วนเวลากลางคืนให้ถือปฏิบัติเช่นเดียวกับวันธรรมดา

4) อนุญาตให้ผู้ต้องขังอ่านหนังสือพิมพ์รายวันได้ โดยให้เรือนจำและทัณฑสถานเป็นผู้จัดซื้อโดยใช้เงินสวัสดิการของผู้ต้องขัง แต่ต้องมีการตรวจสอบเนื้อหาข่าวก่อนที่จะให้ผู้ต้องขังอ่านโดยมิให้อ่านข่าวอาชญากรรมหรือข่าวที่มีลักษณะรุนแรงซึ่งอาจทำให้ผู้ต้องขังกระทำการเลียนแบบได้

หนังสือพิมพ์ที่จัดซื้อให้จัดวางไว้ในห้องสมุดหรือสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังอ่านได้โดยง่าย

5) อนุญาตให้ผู้ต้องขังฟังเครื่องเล่นที่ไม่มีวิทยุได้ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการลักลอบฟังข่าวสารต่าง ๆ ที่รายงานทางวิทยุ ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมหรือตรวจสอบได้

2.6.2.8 การออกกำลังกายและการพักผ่อนหย่อนใจในเวลาว่างเป็นสิ่งสำคัญและมีประโยชน์อย่างมาก เป็นการสนับสนุนให้ผู้ต้องขังใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเป็นการช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด เนื่องจากบรรยากาศในเรือนจำทำให้มีชีวิตประจำวันที่น่าเบื่อ กิจกรรมนันทนาการจึงมีความสำคัญแก่ผู้ต้องขังเป็นอย่างมาก โดยวัตถุประสงค์ของการพักผ่อนหย่อนใจที่สมบูรณ์ คือ⁷⁹

⁷⁹ Ira J. Silverman, *Corrections a Comprehensive View*, second edition. CA : Wadsworth, 2001.

- (1) กระตุ้นให้ผู้ต้องขังใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการทำงานบางอย่างเพื่อช่วยลดภาวะซึมเศร้า (Keep inmates constructively occupied and reduce idleness)
- (2) ทำให้ร่างกาย อารมณ์ สังคมของผู้ต้องขัง อยู่ในสภาพที่ดี
- (3) การส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีสุขอนามัยที่ดี (in adopting healthy daily lifestyle traits) รวมทั้งการออกกำลังกาย และการให้ความรู้ด้านสุขภาพ
- (4) ช่วยลดความต้องการของผู้ต้องขังในการรับการรักษาพยาบาล

ในส่วนของกฎหมายไทย มีกฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 71 กำหนดเรื่องการออกกำลังกายของผู้ต้องขังไว้ว่า “คนต้องขังและคนฝากนั้น โดยปกติให้อนุญาตให้ออกเดินนอกห้องขัง หรือออกกำลังกายตามกำหนดเวลาและเขตซึ่งพัศดีเห็นควร ส่วนผู้ต้องขังอื่น เว้นแต่ระหว่างต้องโทษฐานผิดวินัย ให้มีโอกาสพักผ่อนและจัดให้ออกกำลังกายตามสมควร” นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังมีการกำหนดให้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้ดำเนินการฝึกการออกกำลังกายและเล่นกีฬาแก่ผู้ต้องขัง หรือประสานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น การกีฬาแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด ศูนย์กีฬา สถาบันการศึกษาทางพลศึกษา ฯลฯ โดยขอความร่วมมือในการจัดหาวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถมาร่วมดำเนินการ รวมถึงจัดหาวัสดุอุปกรณ์กีฬาเพิ่มเติมจากที่กรมราชทัณฑ์จัดสรรให้⁸⁰

ส่วนในการจัดกิจกรรมนันทนาการด้านบันเทิง ให้เรือนจำและทัณฑสถานจัดขึ้นในช่วงเทศกาลต่าง ๆ หรือในโอกาสที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ต้องขังได้ผ่อนคลายความตึงเครียด เช่น การแสดงดนตรีไทย ดนตรีสากล หรือประกอบกิจกรรมดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้ให้เรือนจำและทัณฑสถานจัดกิจกรรมออกกำลังกาย เล่นกีฬา และกิจกรรมนันทนาการให้แก่ผู้ต้องขังชราหรือป่วย ให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้ต้องขัง โดยไม่ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ป่วยในลักษณะเช่นเดียวกับผู้ต้องขังปกติทั่วไป⁸¹

⁸⁰ หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำรงชีวิต. (น. 111). เล่มเดิม.

⁸¹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ขธ. 0704/2378 เรื่องการส่งเสริมการจัดกิจกรรมออกกำลังกาย การกีฬา และกิจกรรมนันทนาการ ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2545.